

Samlaren

Tidskrift för forskning om
svensk och annan nordisk litteratur
Årgång 136 2015

I distribution:
Swedish Science Press

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Berkeley: Linda Rugg

Göteborg: Lisbeth Larsson

Köpenhamn: Johnny Kondrup

Lund: Erik Hedling, Eva Hættner Aurelius

München: Annegret Heitmann

Oslo: Elisabeth Oxfeldt

Stockholm: Anders Cullhed, Anders Olsson, Boel Westin

Tartu: Daniel Sävborg

Uppsala: Torsten Petterson, Johan Svedjedal

Zürich: Klaus Müller-Wille

Åbo: Claes Ahlund

Redaktörer: Jon Viklund (uppsatser) och Andreas Hedberg (recensioner)

Biträdande redaktör: Ljubica Miočević

Inlagans typografi: Anders Svedin

Utgiven med stöd av

Svenska Akademien och Vetenskapsrådet

Bidrag till *Samlaren* insändes digitalt i ordbehandlingsprogrammet Word till info@svelitt.se. Konsultera skribentinstruktionerna på sällskapets hemsida innan du skickar in. Sista inlämningsdatum för uppsatser till nästa årgång av *Samlaren* är 15 juni 2016 och för recensioner 1 september 2016. *Samlaren* publiceras även digitalt, varför den som sänder in material till *Samlaren* därmed anses medge digital publicering. Den digitala utgåvan nås på: <http://www.svelitt.se/samlaren/index.html>. Sällskapet avser att kontinuerligt tillgängliggöra även äldre årgångar av tidskriften.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

Svenska Litteratursällskapet PG: 5367–8.

Svenska Litteratursällskapets hemsida kan nås via adressen www.svelitt.se.

ISBN 978–91–87666–35–3

ISSN 0348–6133

Printed in Lithuania by
Balto print, Vilnius 2016

En bortglömd 1700-talspoet

Greta Giädda om äktenskapets ve, väl och välsignelse

AV VALBORG LINDGÄRDE

Det kan någon gång hända att man bland tillfällesdiktarna från 1700-talets första hälft stöter på namnet Greta Giädda. ”Bättre seent än aldrig. Greta Giädda”. Så undertecknas en gravdikt till skalden Johan Runius, som avlidit den 1 juni 1713. Den trycktes som separatträck på enkelt, billigt papper och finns därtill med bland de gravdikter som samlades av utgivaren till den postuma diktsamlingen *Dudaim* 1714.¹ Det är denna i dag okända poet som är denna artikels direkta ärende, i synnerhet hennes relation till den tidigt bortgångne skalden och den litterära träta om äktenskapets ve och välsignelser de båda kom att involveras i. Men artikeln kommer att söka fånga hennes liv även efter det att denna strid avblåsts med Runius död. I tidigare ej kända handskrifter och i några tryckta tillfällesdikter till bröllop och begravningar framstår hon nämligen som en intressant och självständig kvinna, utrustad med bestämda åsikter.² Kanske just därför kunde hon tydligen av samtiden uppfattas som aningen originell.

När hon nu träder fram ur glömskan, låter hon oss därtill stifta bekantskap med ett par kulturmiljöer som förefaller ha varit stimulerande och viktiga för henne och som därför här skall uppmärksammas. Hur det var med hennes utbildning och lärdom är okänt. Greta Giädda tog aldrig plats bland tidens lärda kvinnor som exempelvis hennes något äldre samtida Sophia Elisabet Brenner. Möjligen behärskade hon till behov fler språk än svenskan – Sveriges större städer ägde ju vid denna tid en högst blandad population – men det är på svenska hon skriver, inget annat. Det poetiska hantverket med form och innehåll kom inte till henne som elev på skolbänken utan, får vi förmoda, genom läsning av andras alster, och genom lärorikt umgänge, först i ett prästhem i Stockholm, sedan på ett lantgods i Östergötland. Greta Giädda är ett utmärkt exempel på det Ann Öhrberg betonar i sin avhandling, nämligen att ”kvinnliga författares sociala umgänge med vänner och familj” gav dem en betydelsefull ”träningssmiljö”, när de i övrigt hade högst begränsad tillgång till studier och utbildning.³

Greta Giädda, en ”poetissa famosa”

Vem var hon då, denna Greta Giädda? I sin förteckning över kvinnliga skaldar nämner Johan Hinric Lidén, född 1741 i Linköping, Greta Giädda och tillfogar: ”Som jag i min

barndom kände i Ö.Götland. Skref vers. Kallades af alla Mormor. Var ett gammalt inventarium.”⁴ Linköpings stifts herdaminne kan komplettera. Hon dog, heter det där, som ”änkeprostinna” den 8 september 1753, 71 och trekvarts år gammal.⁵ Det innebär att hon bör ha fötts i början av 1680-talet. Fadern, Peder Gudeson Giädda (stavningen varierar), var då kyrkoherde i Naverstad, Göteborgs stift, men förflyttades därifrån år 1716 till Vårdnäs pastorat i Linköpings stift. Herdaminnet refererar den tradition som säger att Karl XII lät ”transportera” honom till Östergötland då man misstänkte honom för fientlig underrättelseverksamhet i det oroliga Bohuslän, och därtill för tvivelaktiga handelsförbindelser med normännen. Sonen Gude, född 1677, fick emellertid bli faderns efterträdare i Naverstad och han blev känd som ”en af dess bäste och dugligaste herdar”.⁶

Närmare 40 år gammal gifte sig Greta Giädda år 1719 med Johannes Norrstadius, född 1682, som namnet anger i Norrköping. Herdaminnet, som lämnar dessa upplysningar, benämner Greta Giädda – eller Margareta Giädda – som en ”poetissa famosa”, en berömd poet.⁷ Norrstadius hade studerat i Lund, han prästvigdes och blev 1725 utnämnd till kyrkoherde i Västerlösa pastorat. Deras dotter Christina Rebecka föddes 1720, året efter bröllopet. Hon gifte sig 1761 med Theodor Rosenthal, apotekare i Linköping, men dog efter endast ett års äktenskap. Antagligen överlevde inte denna 42-åriga kvinna sin första barnsäng.

Detta kan utläsas ur biografiska källor. Men hur kom det sig att en prästdotter från Bohuslän författade en gravskrift öven en avliden poet i Stockholm? När Johan Runius dog, torde Greta Giädda ha varit drygt trettio år gammal. Troligt är att hon lämnat hemmet, kanske begivit sig till huvudstaden. En ledtråd ger hennes gravskrift över Emerentia Rydelia, död 1735 i Söderköping som änka efter Andreas Lysing, kyrkoherde i Jakob och Johannes församling i Stockholm. ”Jag skrifwit förr om Lysings Far”, heter det där, en uppgift som talar om en troligen förkommen dikt vid dennes död 1713.⁸ ”Gudz ord han daglig lärde oß.” Och om den bortgångna får vi veta att ”Hon war min mor i fem års tid”. När i tiden Greta Giädda befunnit sig så nära familjen Lysing är oklart. Kanske förflöt hennes barndom inte i Bohuslän utan i Kvillinge i Östergötland, där Andreas Lysing var kyrkoherde innan han 1690 kallades till hovpredikant hos drottning Ulrika Eleonora, men det förefaller även som om hon funnits i närheten av prästhemmet i Stockholm på 1710-talet.⁹

Här, i kretsen kring Andreas Lysing, finner vi också Johan Runius. Magnus von Platen identifierar i sin Runiusavhandling en namnsdagsdikt på ”Andreae Dag” som riktad till vännen och välgöraren, den åldrade prästen Andreas Lysing, och han daterar den till den 30 november 1712.¹⁰ Runius låter förstå att åtskilliga har, liksom han, anledning att vara tacksamma för visad frikostighet.¹¹ Många är det han, skriver Runius, ”Som Far har sin Gunst betedt” (v. 44). Ordet ”Far” eller ”Fader” återkommer här

flera gånger, och skaldens välgångsönskningar omfattar även Emerentia Rydelia som en ”Mor” (v. 21). Runius vänder sig med andra ord till Andreas Lysing och hans hustru som till föräldrar. När Greta Giädda drygt tjugo år senare hyllar Emerentia Rydelia vid hennes bortgång, är det, som framgått, med likartade formuleringar. ”Hon var min mor i fem års tid”.

Den nära kontakten mellan kyrkoherde Lysing och skalden Runius bekräftas av den unge Carl Johan Lohman (1694–1759) i en minnesdikt över Lysing, då han fördes till sin sista vila den 24 september 1713.

Sidst/ när en *Runius* inlades i sin Kista/
Så vågade iag mig at några Runor rista
På Graf-Sten hans: nu wil iag åter med en Skrift
Des fordom wärda Wän gie följe til sin Grift.¹²

Lohman var född i Stockholm, men vid denna tid var han student i Uppsala. Han kom att prästvigas 1717 och blev så småningom prost och kyrkoherde i Tierp i Uppland. Lohman hade gått i Tyska skolan och blev som så många av eleverna där en flitig tillfällesdiktare, ibland på latin eller tyska, mestadels på svenska. Bland tillfallestrycken i svenska bibliotek finns ett stort antal av hans dikter, författade mellan åren 1713 och 1758, däribland en gravdikt 1727 över Christina Maria Lysing, dotter till Andreas Lysing i hans första äktenskap.¹³ Gravdikterna över Runius och Lysing 1713 är alltså tidiga i hans litterära produktion, de är bägge skrivna på såväl latin som svenska, och de är, som ofta är fallet då en olärd person eller en ännu inte i poetikens regelverk helt förfaren skribent hållit i pennan, personliga.

Detta innebär, att Lohman i sin gravdikt över Lysing låter oss avlyssna en dialog som – möjligen – hållits mellan skalden Runius och kyrkoherden Lysing:

Wår gamle *LYSING* [...]
Sad' ens/ när han ännu ei kände Dödsens hot:
Min *Runi*, si! iag går i Grafwen med en Fot/
Så lofwa mig/ när nu min hydda sönderbrakar/
At du *Cyresser* på min döda mull upstakar.
Ja/ swarte *Runius*, om HERren det så wil.
Men Himlen teg/ och skref i Ödet NEJ där til.¹⁴

När Lohman nästa gång, av de bevarade trycken att döma, författar en dikt, är det till ett bröllop i maj 1714 mellan guldsmeden Nicolaus Hoffberg och Maria Bäckman. Titelbladets sammanfattande ämnesangivelse lyder ”Ho ächta Ståndet hatar/ Gudz egen Ordning ratar/ och Kötsens Lusta matar”. Föreställningen ingick i bröllopsdiktningens repertoar, men Lohmans skarpa formulering vid detta tillfälle kan tänkas vara för-

anledd av en aktuell diskussionen om äktenskapets eventuella nödvändighet. Den skall nu presenteras.

En bröllopsdikt som blev ett ”träte-frö”

”Han de *Studerande*, och de som Boken öfwat | Behielpelig städze war/ en ymnog givmild hand | Dem armom åfta räkt”, skaldar vid Andreas Lysings grav en annan av hans minnestecknare.¹⁵ Det är troligt att inte endast Johan Runius och Carl Johan Lohman befann sig bland dem denne kyrkoherde ”städze” var behjälplig, utan även, som nämnts, Greta Giädda. Förmodligen fick hon i denna krets läsa en bröllopsskrift som Runius författat till ett bröllop 1706 men låtit trycka troligen först 1712.¹⁶ Med dikten ”Gå Ogiff är Förgiff” hade Runius uppvaktat mantalskommissarien och slottsskrivaren Erich Ekeroth då han vigdes vid jungfru Anna Magdalena Henning. I 120 alexandriner argumenterar Runius för äktenskapet – som det anstår en bröllopskald. Argumenten känns igen från bröllopsdiktningens repertoar: äktenskapet är till för släktets fortbestånd, för att hålla köttets lustar i styr (”Thet är ju bättre långt at giffta sig än brinna?”), för att förse landets stridande styrkor med nytt manskap, och så vidare. Denna sistnämnda patriotiska uppgift hade naturligtvis dessa år skärpt aktualitet och ger åtskilliga bröllopsdikter ett lätt cyniskt drag.

Runius argumenterar kraftfullt. Hans skrift utgjorde, för att citera Magnus von Platen, ”en energisk äktenskapspropaganda”, och den väckte också opposition och en litterär fejd.¹⁷ Man har känt till den första gensagans existens genom skaldens egen hänvisning i en dikt till ett bröllop som stod 18 november 1712: ”Då war der en som skref; Jag hade talt för mycket/ | Hon skref det ock på *Vers* fast det ey kom på trycket”.¹⁸ Den ”som skref” var alltså en kvinna, men vem hon var har varit fördolt. ”Den polemiska damen är okänd för oss och hennes verser är förlorade”, slår Magnus von Platen fast i sin Runiusavhandling.¹⁹ Detta visar sig inte stämma.

Den som skrev var nämligen Greta Giädda. Hennes invändning, hennes ”*Contravers*”, kom att väcka uppmärksamhet och vara den utlösande faktorn i nämnda litterära strid. ”*Contravers*, moot Sahl. Hr. Secreterarens Runii Bröllop Skrift, som således begynnes, Gå ogift är Förgift etc.”, står det skrivet på den handskrift som finns bevarad. Den är nedtecknad, som framgår av ordet ’salig’, efter Runius död.

I Linköpings stiftsbibliotek ligger bland Erik von Rolands efterlämnade handskrifter denna odaterade, 146 versrader långa dikt, och den är undertecknad Greta Giädda.²⁰ I samma konvolut finns ytterligare en följdskrift. Dess långa titel lyder här ”Ett fruntimmers tanckar om Ehtenskappet och des nödwändighet i anledning af en här i *Stockholm* d 18. *Novemb.* 1712 trycker Brudskriff och de deröfwer wäxlade Skriffter i et bref till et annat fruntimmer af hennes wänner”. Handskriften, som saknar författar-

uppgift, är dagtecknad den 8 december 1712. Några dagar senare skulle Urban Hiärne finna Runius tillsammans med läkaren Johan von Hoorn hemma hos konstnären och myntsamlaren Elias Brenner och hans lärda hustru Sophia Elisabet på Hornsgatan, där Runius föredrog sina inlägg i fejden, inklusive, får man förmoda, dikten till bröllopet i november detta år.²¹

Fejden skulle fortsätta. När Runius i mars 1713 uppvaktade Elias Bonge och Margareta Elisabeth Köhn med ”Rimdantz i Fast-lagen”, där den självutlämnande och lekfulla ”Fastlags-Dansen” ingår, anspelar han på den uppkomna debatten.²² Med orden ”I Wintras skref jag om en Ungkarl och en Änkia | En Skrift/ som mot min håg blef til et träte-frö” inleder han sin bröllopsskrift, och han fortsätter: ”Nu får jag se hwad mig Herr Tadlerkopflär skänkia/ | När jag här skrifwer om en Änkling och en Mö.”

Jag tror at innan kort blir större konst at skrifwa
Om giften/ än det är/ at lycklig' gifter blifwa.

Då hade en okänd rimmare, ”Herr Tadlerkopf”, redan tagit till orda, och Runius svarade honom med en ”Wälment Replique och genswar”. Ytterligare, allt hätskare inlägg utväxlades, men den polemiken lämnas här därhän, då den är väldokumenterad som ett av vår litteraturs första ”Versekrig”.²³ Nu gäller det Greta Giäddas motskrift liksom det fingerade versbrev som Runius kanske också föredrog för sina vänner en decem-berdag 1712.

Greta Giäddas gensvar är ingen bröllopsskrift i strikt mening.²⁴ Runius bröllopsverser var underhållande; denna avser enbart att opponera och träda till försvar för det ogifta civilståndet. Samtidigt lånar den litterära grepp från den galanta lyriken, och den var avsedd för det glada sällskapslivet. Den skulle vara lekfull, inte allvarlig, den skulle behaga, inte väcka debatt.²⁵ Den galanta poeten kunde returnera med likartade ordvändningar, identiska slutrim, samma slags struktur. Det ingick så att säga i spelet och så gör också Greta Giädda. När Runius deklarerar, att hans dikt vid bröllopet 1706, ”En Sanfärdig Bröllops-Skrift”, är ”Efter begäran stält”, betonar Greta Giädda att hon är ”bedin”, ombedd, att inkomma med ett svar på en skrift som uppenbarligen hade sanningsanspråk, som ”tyckes” vara sann:

Som jag nu bedin är at skrifwa *contra-vers*,
Uppå en Bröllopsz Skrift, som tyckes wara sann,
Så frågar jag först råd, om jag mot sanning törs,
Ell' skall jag hålla mäd, at giftermålet wann:

Efter en förklarande inledning på tolv versrader, följer hon Runius dikt nära. Det är ingen driven skald som här träder i svaromål, men en engagerad. ”Gå ogiffit är förgiffit”, slår Runius fast. ”Att giffitas är förgiffit”, svarar Greta Giädda. ”Förgiffit är inte ondt”, sä-

ger den ena. ”Förgifft är mycket ondt, thet lär wäl hwar man weta”, svarar den andra. Nio gånger återkommer Runius till sitt ämne för dikten, markerat med dramatisk stil; Greta Giädda upprepar sin åsikt sju gånger, också hon i var fjärde versrad. Hon tar upp bröllopsdiktningens argument för giftermål och äktenskap, ett efter ett, och börjar liksom Runius med skapelsen och syndafallet. Om Adam varit munk och Eva varit nunna, hade världen ”redan sedt sin mörka tysta graf”, skriver Runius, men hade det varit så, kontrar Greta Giädda, hade inte Abels blod nu ”på jorden ropat hämd”. Och så fortsätter deras möjligen lekfulla men samtidigt allvarliga kontrovers. Runius skriver:

Gå ogifft utan skiäl/ thet kostar mångas lif;
Är ett subtiligt [subtilt, dolt] dråp/ fast thet ey skier medh knif (v. 35 f.).

Och Greta Giädda följer tätt efter men turnerar argumentet:

Men illa giffta sig, thet tärer bägges lif,
Ock är *Subtiligt* dråp, fast thet ej sker med knif.

På Runius argument, hämtat från Paulus (se not 41), att det är bättre att gifta sig än brinna, svarar Giädda att risken finns att få en elak maka, och att man hur som helst med äktenskapet givit upp sin frihet. Någon gång visar Greta Giädda sin självständighet även i formuleringarna. Versraden ”Att illa giffta sig är wärr’ än sjelfwa Oden [giftigt odon]” är en lätt variation av Runius ord i v. 57, men det förstärkande tillägget är hennes: ”Ty månger springer sen, och dränker sig i floden, | Ell’r hänger han sig upp [...]” Och på Runius påstående: ”At giffta sig/ det är ett motgifft utan lika” (v. 73), svarar hon rapt: ”Att illa giffta sig, är ondt som bara Fanen”. Dessa motargument var väl inte helt originella, men det intressanta är att det här är en kvinna som så konsekvent framför dem. Greta Giädda, i trettioårsåldern och ogift, verkar uppriktigt tacksam över friheten.

Det finns anledning att här stanna upp ett ögonblick inför denna en kvinnas höga värdering av friheten i ett samhälle där familjen, eller rättare hushållet, var det bärande – och trygga – sammanhanget. Ett liv som individ utanför detta sammanhang kan inte ha varit önskvärt om ens möjligt. Greta Giädda, det kan vara viktigt att påminna sig, torde heller inte ha tänkt på en frihet i sentida mening, det vill säga total obundenhet och handlingsfrihet. Friheten från äktenskapet var också begränsad. Som ogift hade kvinnan en förmyndare, antingen fadern eller, om denne var död, en annan person. Endast som änka ägde hon ett visst mått av frihet. För den visserligen faderlösa men synnerligen självständiga Maria Aurora Königsmarck (1662–1728) var Nils Gyldenstolpe utsedd som förmyndare, och det var säkerligen ett bra val. Han tycks ha varit en vid-synt man. ”Hwar ta’ J nu försvar mot dem som ehr förfölia?”, frågar Sophia Elisabet Brenner retoriskt sina lärda medsystrar i gravdikten över honom 1709.²⁶ En gift kvinna

var alltså underställd den äkta mannen, och det kunde, i bästa fall, fungera väl. Ömsesidiga förpliktelse och hänsyn tänktes reglera livet i ett hushåll, giltiga för man och hustru, föräldrar och barn, husfru och tjänare.²⁷ Men äktenskapet kunde, sade man sig, också vara ett fängelse. Var maken en ond man, en man som man inte själv valt utan motvilligt tvingats gifta sig med, framstod livet som ogift som en möjlig frihet. I kretsen runt Aurora Königsmarck liksom hos de franska preciöserna hyllades denna frihet.

Frihetens lov är även ett återkommande inslag i tidens kärleksdiktning. Det är då oftast fråga om mannens frihet, inte primärt från äktenskapet utan från kärleken, denna känsla som förslavar och binder om än med ”det liufwa Band/ den söta trældom”.²⁸ Någon gång hyllas också friheten från äktenskapet. ”Contre le Mariage”, heter en dikt av Israel Holmström, och den börjar: ”Jagh älskar frij att lefwa, / Will aldrig blij en trähl”.²⁹ För bröllopskalden var självfallet tanken på frihet från äktenskapet inte ett passande ämne. Greta Giädda skrev, åtminstone 1712, ingen bröllopsdikt, och hon var fri att hävda rätten att inte gifta sig utan förbli fri, åtminstone ogift.

Åter till Johan Runius. Han kommer i dikten så till sin lyckönskan, riktad till herr Ekeroth, brudgummen, som har fått en sådan ”wänn i famn”, känd för ”täcklighet/ maner och wackra seder” (v. 110 f.). En sådan maka fördriver sorgsenhet med ”en liufigg min”, hon ”Förlänger lifwet och gör likwäl tiden kort” (v. 116). Det finns ett förråd av misogyn argument i bröllopsdiktningens visthusbod, och Greta Giädda använder nu i sitt genmäle några:

Hälst uti thenna tid, at ha en Brud i famnen,
 Hwad nöje är wäl thet at ha en sådan kjär,
 Som intet annat kan än wara till beswär.
 Som mäd sin ledsamhet, förträt och lamma [slappa] seder,
 Ej wara kan sin man till någon ro ell'r heder.
 Hon med en ledsam *Mjn* alt nöje drifwer bort,
 Förlänger tiden, men gör lifwet likwäl kort.

Det är med andra ord även för mannen att föredra att behålla sin frihet framför att gifta sig. Greta Giädda innefattar följdriktigt dem bägge, såväl brud som brudgum, när hon nu återkommer till sin hyllning av friheten som med äktenskapet riskerar att bytas mot ”beklage-dagar”, en säkerligen egen ordkonstruktion:

Then brud och brudgum jag här storligen beklagar,
 Som byter frihet sin uti beklage-dagar.

Johan Runius avrundar sin dikt med en lyckönskan till ”det wackra par” och inkluderar sedvanlig förhoppning om livsfrukt:

Fördenskul önskar jag det wackra par; med gamman
 At lefwa länge här ett Ängla lijf tilsamman/
 (Doch ey förutan frucht) och sidst i himmelrik/
 Der giftas hörer upp/ at blifwa Änglom lijk. (v. 133–136)³⁰

För Greta Giädda däremot är en ”jordisk fröjd” ett liv i frihet och därmed en försmak av den eviga ro man kan få njuta i ”himmels högd”, där, för att citera Runius, ”giftas hörer upp”:

För then skull önskar jag at man mig wille höra,
 Och sig besinna wäl, förr än the frierj gjöra,
 Så kan wäl thenna tid bli mängd med jordisk fröjd
 Och sähn en äwig ro få upp i himmels högd.

Efter fyra versraders avslutande kommentar till tilltaget att skriva denna motskrift – ”Jag thetta skrifwit har, som Pännan kan förmå” – fogar Greta Giädda till sin ”*Contravers*” en ”Uhrsächt till Fruentimbret” på fjorton versrader och med regelbunden rimflätning. Den saknar motsvarighet hos Runius i just ”En Sanfärdig Bröllops-Skriff” men kan ses i relation till en senare dikt av skalden, nämligen uppvaktningen av Olof Lindstén och Agneta Ulrica Wiger på deras bröllopsdag den 26 maj 1712, ”Een Alfwarsam Vndersökning Om Qwinnokönetz mångahanda Vrsprung”.³¹ Den avslutas nämligen med ”En Wänlig Vhrsächt Til samtelige/ Thet Hederwårde Fruentimret”. Fredrik Sandwall och Magnus von Platen hade olika åsikter om denna efterskrift skall, liksom ett ”*Additament til en precieuse*” i en bröllopsskrift året innan, uppfattas som inlagor i den pågående polemiken eller inte.³² Sandwall menar att Runius, ”lika ömtålig som långsint”, tog varje tillfälle i akt att gå till angrepp på sin kvinnliga kritiker, ”även då det synes läsaren opåkallat”. Magnus von Platen däremot betonar att båda efterskrifterna har ”var sin adress och deras resp. adressater kan omöjligen identifieras med den dam, som Runius nu byter ord med.”³³ Han har säkerligen rätt i att Runius här vänder sig till bröllofsfestens kvinnliga gäster med sin ursäkt – *fruentimret* är vid denna tid ett kollektivt begrepp – men det kan ändå finnas ett samband mellan Greta Giäddas dikt och denna bröllopsskrift i maj 1712. Liksom Runius riktar hon sig med en ursäkt till ”Fruentimbret”, i hennes fall till medsystarna, och bägge inleder sina efterskrifter på likartat sätt. ”Här ingen tycka må at jag som thetta skrifwit”, heter det hos Runius. ”Men här måtte ingen mena”, skriver Greta Giädda och låter versen löpa påfallande väl. Greta Giädda hävdar bestämt, som framgår, att det är kvinnan som, med ”förstånd och wendlighet”, kan bringa mannen till lydriad, inte tvärtom. Det är hon som med tålmod kan vända ont i gott:

Men här måtte ingen mena,
 Att jag will mitt Kjön förklena
 Med en sådan *Contra*-Skriff;
 Dock tror jag en dygdig qwinna,
 Kan sin man till lydno winna,
 Med förstånd och dygde drifft,
 Dygden är then ädla prydna,
 Som kan bringa Man i lydna,
 Med förstånd och wenlighet,
 Kan ock tolamodet wända
 Mycket ondt till en god ända,
 Om man thet rätt bruka wet.
 Fast jag ej har thetta öfwat,
 Önskar ock at aldrig pröfwat,
 Till at få en onder man.
 Men om Gud så skull behaga,
 Tror jag wist at han så laga,
 Att thet ändå skull' gå an.

Den ene hade säkerligen läst den andres vers. Men skrev Greta Giädda sin dikt före den 26 maj 1712 eller efter? Är måhända hennes ursäkt ett senare tillägg? Om det är så att Johan Runius tagit del av Giäddas ”*Contra*-vers” inklusive tillägget, då han stod i färd med att uppvakta vännen Olof Lindstén och hans brud, kan man läsa hans ursäkt som ett försvar, inte för äktenskapet i första hand utan för det slags ”lijflig krafft” som utmärker sanna poeter, dock inte alla. I så fall kan ett par versrader läsas som en direkt replik till *Contra*-versens författare: ”Een *Dam* kan aldrig än med skähl få nämnas fager [skön med bibetydelsen god, ädel]/ | Som wredgas på min *vers*, och til mig afwund drar.” (v. 214 f.) Det kan tänkas att Greta Giäddas sätt att svara honom, med hans egna ord, retade honom mer än att hon opponerade mot honom i sakfrågan, om än lekfullt och galant.

Jag har hittills uppehållit mig vid några av Johan Runius bröllopsskrifter, framför allt den han skrev till Erich Ekeroth och Anna Magdalena Henning och som trycktes 1712, och vid Greta Giäddas genmäle.³⁴ Det är nu dags att granska ett versifierat brev om äktenskapet från december samma år.

En gammal jungfru är et apespel och gyckel

Som en följdskrift till denna skärmytsling på rim skrevs, som nämnts, ett versbrev. Det saknar författaruppgift men tillskrivs Samuel Triewald (1688–1743), som just kommit hem från en längre utrikes resa.³⁵ Samma äldre, ursprungligare version som finns i Linköping förekommer i handskrift även i De la Gardie-samlingen i Lund, och eftersom

den är prydligt skriven och därmed så mycket mer lättläst, följer jag den.³⁶ En avskrift bifogas denna artikel som appendix. Den nyare, reviderade dikten, också den med 84 versrader men med annan rubrik, finns i ett par handskrifter liksom i det postuma trycket av Triewalds samlade dikter.³⁷ ”Gamla jungfrurs beröm” heter den där, hämtad enligt brevfictionen från ”et Fruntimmers Brev på landet, til en dess vän i Staden”. Brevväxlingen mellan två vänner i Stockholm har här blivit mellan en vän på landet och en ”i Staden”. Medan den äldre versionen anger datum för brudskriften 1712 – ”d. 18. Novemb.” – lämnas här enbart årtalet. De äldre handskrifterna är daterade den 8 december 1712, den senare versionen i handskrifterna i Uppsala bär enbart årtalet.

Den direkta anledningen till det fingerade versbrevet om äktenskapet och dess nödvändighet är alltså en ”här i *Stockholm*” tryckt brudskrift och de ”der öfwer wäxlade Skriffter”, verser som ”uti *Stockholms* stad så mycket wäsänd göra | Och till inbördes krig twå Skalder kunnat föra”. Den ”Brudeskriff” som explicit anspelas på är riktad till Olof Apelroth och Anna Maria Uhlen som firat sitt bröllop 18 november samma år. Skalderna nämns inte vid namn men är naturligtvis Johan Runius och Greta Giädda. Den bröllopskrift som utmanade Greta Giädda, och som Runius själv refererar till vid novemberhögtiden – ”Då sattes Giftermål emot förgift och döden [...] Så war min mening då/ så är hon äfwen nu” (v. 28–31) – nämns inte av Triewald, kanske var den också okänd för honom.

Brevet med de versifierade äktenskapstankarna saknar alltså namngiven avsändare, men Triewald som ”estetisk förståsigpåare” – uttrycket är Per S. Ridderstads – kan tydligt anas i bedömningen av de två skalder som hamnat i, med ett något överdrivet påstående, ”inbördes krig”.³⁸ ”Den tryckte säkert är en mycket artig [förträfflig] skrift”, skriver han, ”*Auctorens* stil är god hans infall [tankar, argument] wisa driff | Hwar wid *Apollo* täcks, han läses med stort nöije”. Men den etablerade bröllopsdiktaren kritiseras ändå i två avseenden. Han blandar högt och lågt i sin dikt, allvar ur ”Gudz H. ord” med ”löije”. ”Wid såcker sätter man eij galla på et bord”, heter det. Och han har för mycket ”Eld”, för litet ”*Phlegma*”. Man bör tåla en avvikande mening, och ingen människa har fått ”alt förstånd”. Detta är intressant nog ett erkännande av Greta Giädda. Runius är en bättre skald, det är tydligt, men hon kan också ha rätt, även hon har fått ”förstånd”, något som inte alltid tillskrevs kvinnan. Man kan dock påminna sig att Stockholms kulturella miljö vid denna tid hade vant sig vid att med aktning lyssna till en annan kvinna, Sophia Elisabet Brenner. Samuel Triewald hade några år tidigare skrivit om henne i ”Om dem som falskeligen inbilla sig wara Poëter” – ”Bland hwilka bör stå främst, wår Nordiska Sapho *Brenner*”.³⁹ Senare skulle han som medlem av ”*Teutsch-übende Gesellschaft*” i Hamburg komma att förmedla hennes tyskspråkiga diktning till C.F. Weichmann, som tog med tretton Brennerdikter i andra och tredje delen av sin antologi *Poesie der Nieder-Sachsen*, 1723 och 1726.

Här i versbrevet betonar alltså Triewald att Runius ”contrapart”, det vill säga Greta Giädda, också hon hade fått sitt förstånd av Gud och var värd att lyssna till, ta på allvar. Det är möjligt att tiden som lärare i Erik Gustaf Stenbocks hus varit betydelsefull för Triewald. Där hade, enligt Ewert Wrangel, husets lärda och litterärt begåvade fru, Johanna Eleonora De la Gardie, för övrigt kusin till Aurora Königsmarck, utövat ”ett uppfostrande inflytande på honom”.⁴⁰

Var det en snarstucken Runius som gjorde sin röst hörd vid bröllopet den 18 november 1712? ”Hon låtz ey willia då tro *Pauli* egen hand; | At den ogiftas brunst är en förgiftig brand”, skrev han (v. 39 f.).⁴¹ Han hade, som tillfällespoeten gärna gjorde, förankrat sin hyllning av äktenskapet och därmed brudparet i Bibeln medelst referenser i marginalen. Tyngden i den argumenteringen hade inte påverkat Greta Giädda till annat än att också hon hämtar skäl för sin ståndpunkt ur Bibelns texter.

När Runius sedan i denna bröllopskrift fortsätter sin dialog med Greta Giädda, sker det i form av skaldens hänvändelse direkt till den blivande brudgummen Olof Apelrot. ”Du säger”, heter det med en anspelning på det fria ungarlivet, ”ogift gå är wara änglom lik” (v. 55). Hans ordvändningar återkommer sedan hos Triewald. Men som ogift, skrev Runius, är man halv – ”Si qwinnan helften har af mensklige Naturen” (v. 67) – gifter man sig blir man hel. Den ogifte mannen är en makalös handske, och, märk väl, ”en nyckel utan lås” (v. 71, jfr Triewald v. 78). ”Så är det heder nog at heta Mannens ähra; | En sådan Titel får ey någon Jungfru bära.” (v. 106 f.) I versbrevet heter det: ”Ty man vårt hufwud är och wij är Mansens ähra” (v. 50).⁴² Runius slutar så med en gratulation till herr Apelrot som nu gifter sig och inte ”giordt som jag och flere mina Wänner/ | Som hela Stockholms stad för gamla stutar kiänner” (v. 179 f.). Detta är för övrigt en irriterad kommentar till den anonyme polemiker som kallat Runius för en ”gammal stut” och hånat honom för att uttala sig om det han, en ”kalfw”, över huvud taget inte vet något om. Gammal stut eller inte, de som inte hittat en ”kiärlig ächta Wän”, skriver Runius, de gå och ”snoka” än (v. 183 f.). I brevet finner vi ett ovanligt verb för detta ivriga sökande, ”näßia”, men med samma betydelse.

Pläderar sedan den fingerade, anonyma brevskriverskan, Triewalds alter ego, för äktenskapet och mot Greta Giädda? Svaret är inte givet. Från v. 20 i versbrevet förs en *pro & contra*-argumentation. För ”oß qwinfolck”, heter det, är förlovningsringen ett ”högst behagligt ting” och äktenskapet ”synes” vara ”et liufligt Paradis”. Men för mannen, som är van att leva fri, är det en fångenskap, ”et hächtelse”, och ”et slaviskt tuchte rijs”. Denne man har självfallet ingen egentlig anledning att underkasta sig äktenskaps tvång. ”Jag tror de hafwa rätt”, blir slutsatsen (v. 25). Varför skall männen tvunget gifta sig, när de ”kunna käraster som rena kläder skiffa” och ”bruka” andras hustrur? Det är ingen fördelaktig bild av mannen som målas. Han har ”en pudrad blond *peruque* och näsan full med snus”, och han använder – som den listiga ormen i paradiset –

”söta hala ord” för att besegra den dygdiga men svaga kvinnan. Barnen som han avlar får andra dra försorg om, och därmed sparar han ”rätt mycken sorg och möda” (v. 34), liksom dryga utgifter för ammans lön och mat på bordet. Kvinnan däremot tvingas av ”ärbarhetens lag” att leva under helt andra villkor. ”Hwärt skall hon wattn ta at släcka elden med | När ärbarhetens lag så hårt oß det förbiuder”, frågas det, och brevet fortsätter öppenhjärtigt: ”Wij få eij tala om den brånad hos oß siuder” (v. 40–42). Den sexuella lusten hörde hemma i äktenskapet, inte utanför och inte före. Detta gällde i och för sig såväl kvinna som man, men kvinnan, som ju riskerade en oönskad graviditet, var mer utsatt för den moraliska förkastelsesdomen.⁴³ Här, i versbrevet, anas en ilska över mäns och kvinnors skilda villkor: ”När köttet starckare än andan wara will | Latinska timans namn då straxt oß faller till” (v. 43 f.), det vill säga *hora!*

”Än mer” – alltså – måste kvinnan gifta sig. Utan en man kan ingen försvara oss, och utan en man har vi ingen heder och ära. Så ungefär. Resten av dikten, de sju sista versraderna undantagna, handlar om den gamla ungmön, hon som fick ge Triewalds omarbetade version dess rubrik. En gammal jungfru är ett nesligt skällsord, en skam. ”Hos manfolck ålder är en heder, oß en skam” (v. 52). En gammal ungtkarl kan kalla sig ”stuter”, men på skämt. Men en gammal ungmö, som söker göra sig ung med ”sminkeduk” och färger, kan man bara skratta åt. Det var, säger männen, längesedan hon hade ”sina waror fala”, och nu är det ingen som vill köpa. Hon gör sig bäst i ”*Brenners Cabinet*”, det vill säga i ett kuriosakabinett, fyllt av gamla föremål och mynt, liknande det Elias Brenner hade där hemma. Nimrod var en ättling till Noa enligt 1 Mos. 10:8–12, en ”wäldig jägare för HERranom” (v. 9).

Den goda Jungfrun är af gamla *testamente*
 Deß näsa war i mod när *Nimrod* bogan spänste
 J *Brenners Cabinet* hon säkert sättias bör
 Der hon bland gamla mynt, rätt härligt pruncka tör. (v. 65–68)

Det är således bara ”spe-glosor”, förakt och löje som den gamla jungfrun möts av. Hon finns bland överblivna brev på ”Posthus Chartan”.⁴⁴ ”En gammal jungfru är et apestspel och gyckel” (v. 77). Inte heller en ung, en ”ny” jungfru är något värd. Fyra exempel ges så på *adynaton*, den retorikens omöjlighetsfigur som här exemplifieras med ett lås utan nyckel, en yxa utan skaft, en båge utan sträng och ett äpple utan saft. Hon är som en ”swager humble rank” som måste stödjas om den skall växa upprätt. Utan stöd av en ”raker humle stör” ligger den nämligen på jorden och trampas på. ”Wid humlan liknas wij, manfolcken wid en stång.” Så slutar denna dikt i dess ursprungliga version, och sista ordet, stång, är i handskriften i Lund kraftigt understruket. Är detta ironi? Diktens grundintention ligger, kan man tycka, ganska nära den trettioåriga ungmön Greta Giädda, stridbar och fri. Omarbetad skulle tonen bli något annorlunda. Mar-

tin Lamms omdöme om den versionen gäller än mer denna tidiga: ”en av Triewalds friskaste och mest självständiga dikter”.⁴⁵

Återkom aldrig Greta Giädda i debatten? Det verkar inte så, men till Runius återkom hon med en dikt som undertecknades ”Bättre seent än aldrig”. Begravningen på Maria Magdalena kyrkogård ägde rum utan dröjsmål, och troligen kom det att förflyta en tid innan dikten skrevs och samlades med de övriga gravskrifterna över skalden. Ville månne Greta Giädda säga något annat med sin underskrift än att hon med sin hyllning kommit för sent till begravningen?

Här skriver hon om Lyckan, detta tidens centrala begrepp, och lyckan hade varit svår mot Runius, ”haltat som på Krycka”. Greta Giädda skulle ofta komma att sammanfatta sin dikt i en liten vers på titelbladet, så redan här:

Alla ha ey lijka fått/
 Utaf Lyckans stora Håfwor;
 En i werlden får sin Lott/
 Andra få af Himmels Gåfwor;
 Den i Tijden lefwat wäl
 Och rätt tient sin Gud och Nästa/
 Han är mehr än andra säll/
 Och har waldt sig uth det bästa.

Det är ingenting som antyder att de varit i delo med varandra. Om Johan Runius på djupet tagit illa upp av Greta Giäddas ”*Contra-vers*” är inte lätt att säga, inte heller om hon avsett annat än att galant och lekfullt ge honom svar på tal. Möjligt är att titelordet ”*Contra-vers*”, som tycks vara Greta Giäddas egen ordbildning, är tänkt att ha en skämtsam klang, en medveten lek med ’controvers’, som ordet vid denna tid oftast skrevs. Men *Momus*, missundsamheten, avunden, som är osedvanligt närvarande i andras dikter över den bortgångne skalden, hans liv och hans verk, den nämner hon inte, inte här. ”Hans Dygde-Rychte har Odödlighetens hand | J Marmor skurit in/ troß *Momi Smäde-Tand*.” Så skaldade Carl Johan Lohman – inte så mycket med tanke på, får man förmoda, Greta Giädda som den aggressive, anonyme polemikern. Han som hade kallat Runius en gammal stut.

Tillfällespoeten Greta Giädda

Greta Giädda vistades troligen, det har ovan framkastats, i Stockholm åren runt 1712 och 1713. Hon hade en nära relation till kyrkoherde Andreas Lysing med hustru Emerentia, och hon mötte Johan Runius, säkerligen också Carl Johan Lohman, Samuel Triewald och andra i stadens litterära kretsar, Brenner och Frese exempelvis. Några

år senare gifte hon sig till slut med den jämnåriga Johannes Norrstadius och fick en dotter. Vid något tillfälle presenterar hon sig på detta sätt:

Ty iag må fritt ut beklaga
 Att iag aldrig studier fådt
 Heller i *Appollos* haga
 En *minut* ell' timma gådt.
 Derfor kan eij wara under
 Om min wärsar stöta an [väcker anstöt, irriterar].
 J de *Nymphers* blomster lunder
 Jag ey rosor plåcka kan.⁴⁶

Nej, inga studier för Greta Giäddas del, ingen lärarledd vandring i diktkonstens trädgård, i "Apollos haga", men det finns detta till trots sammanlagt sexton dikter bevarade av hennes hand, åtta i separattryck och åtta i handskrift inklusive *Contra*-versen. Troligen har det funnits fler, exempelvis en gravdikt över Andreas Lysing. Hon undertecknar mestadels sina dikter, antingen med hela namnet – Greta Giedda, Greta Gedda, Greta Giädda eller G. Giädda. År 1742, fem år efter makens död, skrev hon sig "Greta Gjädä, E.h.b. Änckia", en standardfras som skall läsas "En högt bedrövad änka". Av dikter över enskilda i Kungliga bibliotekets katalog med signaturen G.G. kan åtminstone tre räknas som hennes alster, dels bröllopsskrifterna till mästaren i "Sämskmarkare Embetet" Gustaf Röding och Maria Ryy 1722 och "Slätz Wachtmästaren" Petter Brinck och Christina Catharina Wass 1725, vars bröllop i bägge fallen stod i Linköping, dels den nämnda gravskriften över Emerentia Rydelia 1735.⁴⁷ Därtill kommer de åtta handskrifter som alla finns i en och samma kapsel i Linköpings stiftsbibliotek. Samtliga dikter förtecknas i appendix.

Sju av de tryckta bröllops- och gravskrifterna är från perioden 1722–1742, de handskrifter som bär datum härrör från åren 1729–1732. Två av dessa handskrivna texter är i strikt mening tillfällesdikt, det vill säga de är skrivna för ett specifikt tillfälle. Jag väljer att här säga något om just dessa båda dikter som stannat i handskrift. Sex handskrivna dikter har att göra med umgänget på Tolefors, där Erik von Roland (1675–1754) bodde med sin hustru Eva Christina von Stegling (1703–1754) som han gift sig med år 1720.⁴⁸ Hon var då 17 år gammal, han 28 år äldre. Mer om det senare.

De bägge tillfällesdikterna i handskrift är daterade 1730. Den 8 juli detta år vigdes prästen Petrus Kijlström och "Gudfruchtiga och dygdesamma" pigan Anna Lars dotter från Åås och Västerlösa. Troligen ägde vigseln rum i Västerlösa prästgård med Norrstadius som vigselpräst. Så hade fallet varit för Erick Wjkström och Anna Christina Kiönsberg den 5 september 1728. Prästgården var – och skulle länge förbli – den vanliga platsen för en vigsel. Kyrkoherden Magnus Nystrand och änkan Maria Kiellman gifte

sig exempelvis i Östra Ny prästgård den 23 juli 1723, men till det bröllopet kunde de inbjudna från Västerlösa inte komma: ”min Man/ som ock är Präst | Han får ej borto vara”. Det fick bli en skriven lyckönskan i stället – ”Med Posten kan thet komma lätt”.

Dikten till brudparet i Västerlösa prästgård består av 15 fyraradiga strofer med jämna alexandriner och varierande slutrim. Eftersom äktenskapet mellan prästen och pigan var en förening, som det heter i titelfältet, ”emellan begge Stånden”, träder Greta Giädda till ett jämlikhetens försvar för denna förening i ljuset av Bibel och skapelseberättelse. Rid-darhuset har nog sin matrikel för adelns ätter, heter det, men i Bibeln, som ju är betydligt äldre, kan vi läsa att Adam själv var bonde, en allusion på det gamla talesättet ”När Adam grävde och Eva spann, vem var då herreman?”. Det kan också vara så att Greta Giädda vid något på besök på Tolefors läst Triewalds dikt ”Adelens första härkomst”, som börjar: ”En bonde Adam var, och måste plojen köra”.⁴⁹ ”Så är det älsta stånd att *Adam* varit bonde, | När han i Eden war”, heter det hos Greta Giädda med tillägget att han, den första människan, även naturligt kunde representera de övriga stånden.

Fast Ridarhuset har matricklen på sin sida,
Gudz ord är alltid älst hwar effter rättas bör,
Sig Adelsman och Präst, Bond, Borgare, så wida
De tro uppå en Gud, som oß all sanning för.

Till större delen är dikten en hyllning till bondeståndet såsom varande både nyttigt och äldst. Det finns i detta sammanhang en dunkel men intressant hänvisning till Ryssland som, något överraskande, framställs som ett föredöme:

Jag endast nämna will, hwad Ryßland har förfarit
Det wittnar wiß med mig, som gier oß säker hopp

Att alla nöjde sig med det som Kejsarn gjorde,
Sen de med undran såg, hon had förstånd och wett
Som ädelst är af alt, då alla nöjsamt sporde,
Att thet war Gudz försyn, som äfwen nu är skedt.

Det Greta Giädda tänker på är förmodligen äktenskapet mellan tsar Peter och Katarina, som ur enkla förhållanden blev krönt i Moskva till kejsarinna. Det är, sägs det, ett gott exempel på ”Gudz försyn” som inte känner några gränser. Vilket också bevisats denna dag i Västerlösa prästgård.

Men prästens val av brud hade uppenbarligen vållat oro och skvaller. Greta Giädda tar tydligt parti: ”Hr *Kilström* fått en brud, som honom siälf behagar | af ärligt bonde stånd, det är eij illa giordt”, och hon fortsätter:

Nog är thet wist och sant, at fålket mycket slamra
 Om det som nu är skiedt, men si det är nu hänt
 Det kan eij ändras mer, ehuru högt de skramla
 Med *Asmodei* tal, är ingen ting bewändt.

Detta ”*Asmodei* tal” är ett annat intressant inslag i dikten. Det är möjligt att Greta Giädda var olärd, men hon saknade inte orientering i hur en tillfällesdikt skulle struktureras och formuleras, kryddas. Hon hade läst hur andra gjorde, vad andra skrev, exempelvis Johan Runius. *Asmodeus* betecknar i detta sammanhang en ”Ächtenskaps diefwul”, så som han framställs i den apokryfa Tobits bok i Gamla testamentet, och han förekommer i en bröllopsdikt av Runius till Johan Burgman och Christina Strömberg den 21 april 1713. ”Samtal Emillan En Ächtenskap Ängel [...] Och emillan En Ächtenskaps Diefwul/ som heter *ASMODÆUS*”, lyder rubriken för denna Runius dikt, utformad som ett samtal mellan dessa båda, den goda och den onda makten.⁵⁰ Även 1722 till brudparet Röding och Ryy nämner Greta Giädda *Asmodeus* som ”än wil ha sitt gamla speel”. Hon var, tycks det, väl förtrogen med det Johan Runius skrivit. ”Jag kan ey för min död det Ächtenskapet lida”, hade denna äktenskapets onda demon sagt i Runius dikt 1713. Det var *Asmodei tal*. Det påminner förvisso något om vad också Greta Giädda då i sin ”*Contra-vers*” förfäktat.

Nu är de alltså gifta, prästen och pigan, och ingen kan skilja dem åt. ”Här är eij munkar mer, en präst får gifta sig | Med hwem han hafwa wil”, skriver den skaldande prästfrun i Västerlösa, och hon tillägger för säkerhets skull: ”när thet är bägges wilja”. Så slutar dikten som sig bör med en lyckönskan, och därtill med en liten ilsken uppmaning till varje ”tadlemun” att tiga.

Tidigare samma år, den 9 april, dog vid nio års ålder Carl Gustaf von Roland, sonen på Tolefors säteri. Begravningsgudstjänsten ägde rum i Linköpings domkyrka, där han ”till sitt hwilorum beledsagades” som det med en gängse formel heter i den dikt till ”tjänst och tröst” som Greta Giädda, här tecknad enbart G.G., skrev. Det förefaller inte som om hennes dikt någonsin trycktes, men handskriften har den tryckta tillfällesdiktens uppställning, och är, som ofta hos denna poet, försedd med en sammanfattande text i bunden form överst på titelbladet.

Wår Ögna-Ro är från oß gången,
 Och upløst är deß lefnadz band,
 För Lambet siunger glädiesången
 Han fröjdar sig i Lifzens Land,
CARL GUSTAF ROLAND rodde wäl
 J Äfwig *Ro* är nu Hans Siäl

Greta Giädda tycks ha varit förtrogen med förrådet av argument för en skald som vill hylla den döde och trösta de efterlevande. Den nioårige Carl Gustaf hade gjort sig känd som ett barn med mycket ”Wett” och ”ett ogement och ett förträffligt Minne”. Därtill var han väl förtrogen med Den heliga skrift och kunde svara klokt på alla frågor. Det hade kunnat bli något stort av honom, kan man förstå, och därmed får även Greta Giädda här med det traditionella inslaget i gravdikter över barn, löftet inför framtiden som nu gått om intet. Men Gud ville ha detta goda barn bland sina helgon, och livet är ändå när allt kommer omkring ett ”Låån” som vi förr eller senare alla måste lämna, ”På Slutet skall wj ju gå alltihop ifrån”. För en sentida läsare förefaller tröstegrunderna något svaga med en egoistiskt lagd Gud, som inte kan vänta utan alltför tidigt avbryter ett löftesrikt liv. Nu bor dock ”lilla Roland” i himmelen och sjunger i den himmelska änglakören. Han har ro.

Det är inte alltid tidens ordlekande i den allvarliga gravdikten förefaller oss riktigt passande. I bröllopsdikten som skulle underhålla och bidra till den glada stämningen hör den hemma, inte i gravdikten, kan man tycka. Men påfallande ofta, även hos ytterst medvetna och skolade skalder, finner vi ordvändningar som får oss att reagera. Så också här.⁵¹ På ett närmast tillkämpat sätt tycker vi som sentida läsare att Greta Giädda i sin dikt leker med ordet ”ro” som såväl substantiv som verb. Det är genomgående och det framgår också av den citerade titeldikten. Carl Gustaf Roland *rodde* väl och hans själ har nu evig *ro*. ”Wij ro i denna Werld på Werldzens willia Böllja, | För [i stället för] Ro wj oro få, tilz jorden oß får höllja”, heter det inledningsvis, och sedan fortsätter dikten på temat ’livet som en vansklig seglats i ostadigt väder’. Nu hade detta sin förklaring, ämnet var anpassat inte endast efter familjenamnet Roland, utan även efter pojken uppfostran. Fadern hade nämligen undervisat sin son i ”amiralitetssaker”, och till sonens minne skänkte han därför till stiftsbiblioteket ett tremastat, två meter långt skepp som han själv byggt.⁵² Då fanns biblioteket i domkyrkan där votivskeppet också hängde, utsatt för ”drag genom söndriga fenster”, som Johan Hinric Lidén skrev på 1760-talet.⁵³ År 1960 hämtades skeppet till stiftsbiblioteket, renoverades och upphängdes 1974 i den nya byggnaden. Och förstördes i den sorgliga branden 1996.

”Båd’ iag och Gubben min wj mycket wäll plä fara | J Toblfärs”

Kyrkoherdeparet i Västerlösa förefaller ha varit trägna gäster på Tolefors hos Erik von Roland, säkerligen en glad och generös sällskapsmänniska, och hans unga hustru Eva Christina von Stegling. Med sina dikter tackade Greta Giädda herrskapet på gården för visad gästfrihet och vänskap, och åtminstone ett versbrev och en rimmad supplik ger vid handen att man också kunde räkna med hjälp i ekonomiskt svåra situationer. Det finns ingenting som tyder på att Greta Giädda som tillfällesdiktare skrev med

tanke på att sorgehuset eller brudparet skulle betala för uppvaktningen. Det hon skrev var snarare, för att citera Per S. Ridderstad, ”stärkande knutar i en väv av släkt- och vänskapsrelationer”.⁵⁴ Det hindrar dock inte att vänskapen också kunde vara ”gunstig” i betydelsen givmild när en gåva behövdes som bäst.

Att Herren gunstig är, som han plä altjd wara,
 J synnerheet mot mig har han sig wjsat god
 Båd' iag och Gubben min wj mycket wäll plä fara
 J Tohlfårs, där ock fins hwad gifwa kan friskt mod.

En Dygd-fullkommen Fru, Een From och Kostfrj Herre
 Försäkran om all Gunst: Jag önskar att iag får
 Blj räknad wärdig den af Större och af Smärre
 J deß Hög-Ädla Huus att nyttja alla Åhr.

Så formulerar Greta Giädda sin tacksamhet och förhoppning inför framtiden i ett versbrev med adressen påskriven, daterat i Västerlösa den 10 oktober 1729. Ett par år senare var situationen tydligen prekär i Västerlösa prästgård. En hemställan om hjälp sänds till Tolefors, skriven ”af en Bekymmersam Boqwinna”. Det är den 31 mars 1731 och förliden söndags predikan hade handlat om brödundret. Man hade tydligen läst inte bara berättelsen i Johannes 5 utan även den gammaltestamentliga texten i Första Kungaboken 17 om profeten Elia hos änkan i Sarefat, hon som hade kvar endast ”een hand full miöl uti skäppone” (v. 12).

Eij Miöl i Skieppan är; eij Penningar tillredz
 Jag wet eij huru iag skall ställa mig tillfredz.
 Så är Förnuftetz taal, när ded skall *raisonera*.
 Men ded är bästa råd at wara *resolwera* [resolut, beslutsam]
 Först bedja Herren Gud, som bäst förmår och kan
 Sän will iag bidja Ehr, som är en wäldig Man
 Jag gör mig säkert hopp att J Wälborne Herre
 Gör hwad min Gubbe beer, så i oß hielpa läre
 Då bljr iag genomglad, *Philippus* afsked får
 Jag Ehr förbunden bljr, till deß iag lägz på bår.

En rätt ordning måste gälla även när nöden är nära, först en bön till Gud, sedan till välgöraren på Tolefors. Den ”Philippus” som nämns var lärjungen som enligt Johannes-evangeliet frågade Jesus hur han skulle kunna skaffa fram mat åt de många som församlats. Han kunde nu, om medel gavs, få ”afsked”, det vill säga få lov att gå bort och skaffa mat. Så kan bibelberättelserna projiceras på livet i Västerlösa prästgård.

Efter en av handskrifterna finns uppgiften: ”Skrivet på Tolfors den 17 augusti 1732”. Man var återigen på besök och värdparet hyllades:

En hurtig wärd Hr *Roland* är
 Wärdinnan achtar ej beswär
 Deß fågnad öfwerflödar
 J wärk och ord ä begge två
 De redeligste man kan få
 Wist *moni* tand nu blöder.

Vilka var det som så generöst tog emot prästfolket från Västerlösa i sitt hem att *Momi* tand, denna avundens ”Småde-Tand” som Lohman skrivit om vid Runius grav, kunde blöda? Vad var det för slags miljö som där mötte Greta Giädda? Vilka frågor diskuterades?

Erik von Roland på Tolefors och en handskriftssamling

Erik von Roland föddes i Stockholm som son till en handelsman, och med sitt första äktenskap blev han ingift i den rika Törne-familjen. Han hade varit Magnus Stenbocks krigssekreterare, och han hade på våren 1713 sänts till fredsförhandlingarna i Utrecht och sedan till England.⁵⁵ Den 12 juli, några veckor efter Runius begravning, var han åter i Stockholm.⁵⁶ År 1720 adlades han, samma år som han gifte sig och blev ägare till Tolefors säteri i Östergötland. Fyra barn föddes i äktenskapet, däribland Carl Gustaf som dog vid nio års ålder. Själv levde han till 1754 då biskop Rhyzelius noterar i sina minnesanteckningar: ”d. 10 maj dödde på Thordfors i Kerna sokn min lärde, widabereste och alltid glade wän, cancellierådet Eric von Roland, född i Stockholm 1674. Begrofs av mig d. 7 jul.”⁵⁷ Senare samma år fick biskopen följa även änkan till graven, också den i Kärna kyrka: ”d. 13 dec. hölts examen i scholan, och efter middagen begrof jag i Kerna salig cantzlrådets Erik von Rolands änkefru Eva Christina von Stegling, som hade efter tre års sjukdom (*melancholicum delirium*) i stillhet avlidit d. 4 ejusdem.”⁵⁸

Tolefors ägare var känd för sina kulturella och litterära intressen. Hans omfattande bibliotek omfattade till slut drygt 1 800 titlar, och hans efterlämnade böcker och handskrifter vittnar om ett stort intresse inom olika områden såsom historia, antikens litteratur, teologi – han ägde mer än 70 biblar på ett tiotal språk.⁵⁹ Denna boksamling är beskriven.⁶⁰ Jag vill här säga något endast om den kapsel i Linköpings stiftsbiblioteks Rolandia-samling, där jag funnit Greta Giäddas handskrivna dikter, den som bär signum W.80:1. Åtskilliga av texterna däri uppvisar nämligen ett tydligt mönster, ett påtagligt intresse för frågor som berör äktenskapet och dess villkor, och därmed synen på kvinnan, gift eller ogift.

Den mest uppmärksammade handskriften är ”Bröllopsbesvärs ihugkommelse”, här attribuerad till Georg Stiernhielm. Det är den så kallade C-handskriften som låg till grund för Hammarskölds Stiernhielmsutgåva 1818.⁶¹ Författarfrågan liksom de olika handskrifterna är föremål för en ingående studie av Bernt Olsson i hans utgåva av dikten.⁶² När Hammarsköld fann denna handskrift i Rolandia-samlingen, såg han även en anonym hexameterdikt och tog in den i sin utgåva av Stiernhielms vitterhetsarbeten med titeln ”Tidens Seder”. Den skrevs dock runt 1730 av Olof Dalin, som kallat den ”Nya Tiden i Sverige”.⁶³

Bland handskrifterna i samlingen kan man också notera två bröllopskrifter om den rätta relationen mellan man och hustru. ”En sedig hustru bör | Mot mannen ställa sig, | Som denna skrift utför”, som det står i den tryckta versionen, är skriven – med en avslutande ”Madrigaletto” på italienska – till apotekaren Christopher Molitor, som i mars 1690 gifte sig med Margareta Op de Kamp. Den andra dikten, ”Hur’ sig en wettig man | Som sedig hustru har | Mot den bör ställa an”, är författad till vigseln någon vecka senare mellan Otto Georg von Vittinghoff och Anna Dorothea Lagerstierna. Dikten till apotekarparet överlämnades av Nils Keder, som hade goda skäl att se Molitor som sin välgörare.⁶⁴ Den tycks ha blivit mycket populär av avskrifter och eftertryck att döma.⁶⁵ Avskriften i Linköping är enligt påskrift gjord för Maria Mattheis räkning, säkerligen inför ett planerat eftertryck.⁶⁶ Den andra skriften, tillägnad ”Herr Vittinghoff Och Jungfru Lagerstierna”, är också den tryckt 1690, i 4:0, och likaledes spridd i avskrifter. Till skillnad från den förra bröllopsdikten är den även i tryck anonym, men på handskriften i Linköping, gjord efter trycket 1690, finns en påskrift, skriven med en samtida handstil, och den anger Nils Keder som författaren. Så gör även exempelvis Stina Hansson, medan Bernt Olsson, inte minst på stilistiska grunder, attribuerar dikten till Israel Holmström.⁶⁷ Hur det än är, finns det ett samband. Den senare dikten är ett svar på den förra, och båda behandlar relationen mellan makarna i ett äktenskap.

I denna samling ingår även som nämnts ett antal dikter av Samuel Triewald, flertalet utan författarnamn. Vid den dikt som börjar ”Jag ger dig rätt Apollo fan! | Med alla dina Lagerblan”, finns dock påskriften: ”author secr. Triwald”, troligtvis tecknad någon gång mellan 1720, då han blev legationssekreterare hos generalguvernör Mauritz Vellingk, och 1725, då han tog avsked ur svensk tjänst.⁶⁸ I samlingen finns även den makabert underhållande ”ÄnckeTröstaren” och ”Hans Carvels ring”, i handskriften med tillägget ”En saga”.⁶⁹ Denna sistnämnda dikt börjar: ”Hans Carvel uppå gamla dar, | Tog Hustru ung och vil bli Far”, en inledningen som kan tyckas anslående för en herre till Tolefors som i mogen ålder gift sig med en betydligt yngre kvinna. Som så mycket i Samuel Triewalds *Läre-Spån* är dessa dikter översättningar från franskan, i detta fall ur La Fontaines conter. Triewald är, sägs det, den som infört La Fontaine i vår litteratur, och hans bibliotek var välförsett med franska verk, bland annat *Oeuvres postumes de M.*

Boileau med tryckåret 1711 och *Nouvelles Remarques sur la Satire de Mr. Boileau contre les Femmes* (1694). Han lär ha sett sig som en svensk Boileau och inspirerats av fransmannens satirer, exempelvis den sjunde i *Oeuvres diverses* (1694) som listade mediokra poeter. Om den tionde, en satir över kvinnorna, kan ha något med versbrevet 1712 att göra är dock osäkert.⁷⁰

Samuel Triewald och Erik von Roland kan naturligtvis ha sammanträffat i Stockholm, där den ene under en period var i Erik Gustaf Stenbocks tjänst, den andre i tjänst hos dennes yngre broder Magnus, men det är också fullt möjligt att de båda bokälskande männen umgicks under den tid år 1724 då Triewald i tjänst hos Mauritz Vellingk befann sig på dennes gods Ekenäs i Östergötland, ett par mil från Tolefors.⁷¹ Flera dateringar i samlingen talar för detta.

Ytterligare några texter styrker iakttagelsen att påfallande mycket i samlingen W.80:1 handlar om äktenskapet och ”Om äktenskapetz wärdighet”, som rubriken lyder till en dikt i samlingen som jag inte lyckats attribuera, samt om förhållandet makar emellan eller om kvinnans vikt och värde. Här finner vi således en av de många versifierade uppvaktningar av de unga damer, framför allt ur familjerna Königsmarck och De la Gardie, som år 1684 satte upp Racines nyskrivna *Iphigénie* i Stockholm, först på Wrangelska palatset och några månader senare på det kungliga slottet. En av dessa damer, kanske den drivande, var ovan nämnda Johanna Eleonora De la Gardie, en annan hennes kusin Maria Aurora Königsmarck. ”En feministisk demonstration”, har denna uppmärksammade händelse kallats.⁷² Den dikt som i pryddig men anonym avskrift hamnat i Linköpingsamlingen är ”Dhe swänske Amazoners Wälförtiänta Loff”, författad av Erik Lindschöld.

Den uppvaktning Sophia Elisabet Brenner överlämnade med anledning av samma tillfälle, 1684, finns inte här, vare sig i tryck eller handskrift. Däremot innehåller kapseln hennes tryckta sorgedikt över maken Elias Brenner som dog 1717. Det hade säkerligen varit ett gott äktenskap med ömsesidigt stöd makarna emellan, och med stor uppmuntran av hustrun, ”Wår Lärda Skalde-Fru”, från makens sida.⁷³ I stället för att sörja finns det anledning, heter det i denna dikt, att tänka på åren av glädje och gemenskap. Sophia Elisabet Brenners ”Plicht Skyldig Åminnelse” passar alltså väl in i samlingen, med följande hyllning av den äkta mannen:

Tänk heller hwad för frögd så många åhr tillbaka/
 Du här i werlden haft med en så liuflig Maka/
 Hur' mången rolig stund J Ehr emellan bytt;
 Hur öm han om dig war/ hur fromt han dig bemötte/
 Och utom dit/ så godt som intet sällskap/ skötte [brydde sig om]/
 Hwad heder han dig giordt/ ja nästan med dig skrytt/

Då får du sannas wid fast bladet nu sig wänder/
At hwad dig lycklig giordt knapt en bland tusen händer.⁷⁴

Till intrycket av ett påfallande stort intresse hos folket på Tolefors för det äktenskapliga livets villkor bidrar även den handskrift i samlingen som är undertecknad O.C.F., det vill säga Olof Celsius d.y. (1716–1794, F står för *Filius*, sonen). Dikten, som i tryck bär titeln *Jungfrurs Wänne-Wal, Eller Konsten at wäl blifwa Gift*, börjar ”God dag du täcka Kön | J ädla Swenska Qwinnor” och beskriver hur kvinnan i sitt val av äkta make kan välja klokt eller dåraktigt.⁷⁵ Valet är nämligen hennes:

J Qwinnor! efter J, Er städs den äran tagen,
At sjelfwa wälja Er den som J hälst behagen,
Så at det står hos Er at säja Ja ell’ Nej,
Jag råder Er, at J den rätt mißbruken ej.

Rolandiasamlingens kapsel W.80:1 i Linköpings stiftsbibliotek innehåller, som synes, ett påfallande stort antal rim med ett och samma ärende: äktenskapets för- och nackdelar, och kvinnans rätt att välja make. Den är med andra ord ett naturligt textsammanhang för Triewalds versifierade brev ”Ett fruentimers tanckar Om Äktenskapet och des nödwändighet” liksom för Greta Giäddas ”*Contra-vers*”, den som satte igång den livliga litterära debatten år 1712. Umgänget på Tolefors bör ha tilltalat Greta Giädda.

Slutord

Denna artikel har framför allt handlat om Greta Giädda, en kvinna som vid en tidpunkt satte avtryck i svensk litteraturhistoria för att sedan försvinna in i mängden av småpoeter. Det kan hända att hon så småningom blev ”ett gammalt inventarium”, så som Johan Hinric Lidén mindes henne från sin barndom i Östergötland, lite originell, något annorlunda. Den bild som tonar fram då man tar del av det hon skrivit, och så långt det nu går av hennes liv, behöver inte utesluta Lidéns minnesbild.

Man kan se att hon hade bestämda åsikter. Hon hade tagit ställning i tidens debatt om jämlikhet och äktenskap. Själv skulle hon kunna underkasta sig ett äktenskap om det var nödvändigt, så skrev hon, och om det inte blev ”en onder man”. Nu förefaller det som om hon fick en god man, såvida det inte var så att hon kunnat honom ”till lydno winna”, som hon en gång formulerat det. Av en av de handskrivna dikterna från umgänget på Tolefors kan man utläsa ett kärleksfullt äkta liv med ömsesidig respekt. I Johannes Norrstadius namn är en text, undertecknad ”Eder ödmiuka *Nors*” och fogad till hustruns dikt. I sin skämtsamhet avslöjar den en inte ringa stolthet. Det var naturligtvis tacksamt att leka med deras respektive namn:

Af detta bref så kan J see och nogsamt här af finna,
 Min Ädla *Secreterare!* att Giäddan min, min Qwinna,
 Hon qwickare än Norsen är till Wårser andra reta;
 Ty hon i största hast frambär, hwad andra långsamt leta
 [...]

Det är oklart vems handstil man ser på denna dikt och andra. I namnteckningen, som ju av tradition skrivs med antikva, kan stilen variera från pryddlig till valhänt; i de renskrivna dikterna är den vårdad och jämn. Måhända var den boklärde maken, Johannes Norrstadius, hustruns sekreterare.

Mycket tydligt trädde hon också till försvar för äktenskapet mellan prästen Kijlström och pigan Anna. Är båda överens, finns det inga hinder, betonar hon i sin dikt till dem, ”när thet är bägges wilja”. Här blir det även uppskattande ord om ståndscirkulationen i samhället, ett utslag också det av Guds försyn. Hon verkar ha varit, för att använda ett ord från henne själv, *resolverad*, beslutsam, och orädd. Det är som sådan hon möter oss redan som *Contra-versens* författare.

Under en period hade hon nog vistats i Stockholm. Där hade hon förmodligen träffat stadens kulturpersonligheter, lyssnat till dem, läst dem, Johan Runius inte minst. Det är troligt att denna miljö var hennes lärosäte. Kanske hade hon i huvudstaden även råkat den jämnårige Erik von Roland som sedan bjöd henne in till fortsatta stimulerande samtal på Tolefors. Om så var fallet är oklart, men det är tydligt att hon aldrig lärde sig latin och i den bemärkelsen kunde kallas lärd. Hon lärde sig i stället genom att läsa och ta efter. Avundens och missundsamhetens *Momus* smyger sig in i hennes poesi, liksom demonen *Asmodeus*, eller *Asmodaios* som han i nuvarande bibelöversättning heter. Och 1722, i glädje över freden och ett nytt äktenskap, skaldade hon:

Sen *Mars* sitt afskied tog från våra Swenska Länder/
 Och *Ceres* lador wår upfylt med ymnigt korn/
 Då Swänska posten slap at fara ut til Bänder/
Mercurius lagt bort sitt gälla påste horn:

Då blef ett annat gny mäd *Astrilds* lilla båga/
 Fru *Venus* stälte fram ett annat spel på gång:
 Hon tände hiertan up i häftig kärleks låga/
 Nu paras folck i hop nu höres Brude sång.

Dikten skulle kryddas. I detta finns även en glädje över språket, över rytm, rim och ord, annorlunda, nybildade eller vardagliga. Det äktenskapliga livet kan i värsta fall bli ”beklage-dagar”; i bästa fall blir Greta Giäddas vädjan om hjälp bönhörd, och då blir hon ”genomglad”. Inget av dessa ord är vanligt förekommande i litteraturen.

Det framgår ingenstans att Greta Giädda i Stockholm sammanträffat med Sophia Elisabet Brenner, men om de mötts, skulle de ha haft en del att tala om. Fru Brenner är känd för att i sin diktning ta tillfället i akt att plädера för kvinnors rätt att själva välja, exempelvis äkta man. Den långa ”Jungfrurs anständige Friare-Wahl” till Nicolaus Sternell och biskopsdottern i Västerås, Margareta Cederström, 1702, börjar med ett lätt anslag av ironi: ”Man säyer almänt/ och hwem wet | Om ei så wara kan? | At ei med Qwinnan är besked/ | Om ikke hon får Man.”⁷⁶ Allt visar, fortsätter dikten, ”at Qwinfolk utan Män | Är ofulkomne ting”. Men då detta är sagt, går diktens jag över till att tala om dem som ”illa gifte bli”, att de hellre sett det ”ogjort”. ”Brudens bröllops sång” kan, om det vill sig illa, vändas i ”Förtryck/ förackt och undergång”. Bland de goda råd som här ges alla unga kvinnor, jungfrur, upptar det stort utrymme att valet av äkta man är kvinnans, inte faderns. ”Två lika leka bäst”, slår skalden fast, och det gäller också kontrahenternas ålder. ”Det har så länge werlden ståt | Set ledt och löiligt ut/ När en den nappast fulwäxt/ fåt | En sådan gammal stut.” ”Så lät en skrynkot/ få en grå/ | En ung bör älska ungt.” Man kan höra ett eko hos Greta Giädda, inte minst i *Contra-versen* 1712, men även här i en bröllopsdikt 1722:

Nu wilja giffa sig de gamla och de unga/
De söka sig ihop af allahanda slag/
Här siunges glädje-sång af späda Barna-tunga/
Nu kommer Swärje wist uti sit gamla lag.

En wacker Ungerswän en dygdig Flicka finner/
Det syns och wara bäst at unga gies ihop:
En gammal gubbe hees med gumman sig förbinner/
De kunna sämjas bäst at dricka ur ett stop.

Sophia Elisabet Brenner hade aldrig i de dikter hon skrev anledning att varna för äktenskapet eller hylla den ogifta kvinnans frihet. ”Ty hwilkens hiärta af en loflig låga brinner/ | Har mackt och tilstånd fåt at göra hwad han wil.” Så formulerades slutsatsen 1684 i hennes första längre dikt till ett bröllop utanför familjekretsen, och det är just friheten, bytt mot ”de liufwa band”, som här aktualiseras.⁷⁷ Brenner tar parti för äktenskapet – och vad annat skulle hon göra som bröllopsskald! – men hon ”ser äktenskapet från kvinnans synpunkt”, slår Ruth Nilsson fast i sin lärda avhandling *Kvinnosyn i Sverige*, och hon vill som skald, betonar Nilsson, undervisa om det.⁷⁸ Greta Giädda värjde sig för äktenskapet och varnade för det, i varje fall som ogift. Men så var det heller ingen bröllopsdikt hon skrev 1712, utan en ”*Contra-vers*”. I övrigt kan man finna tydliga beröringspunkter mellan dessa båda kvinnliga skalder från det tidiga 1700-talets Sverige.

Nej, en lärd poet var inte Greta Giädda. Hon kunde inte, som Brenner, kallas ”Vår Nordska Sapho”.⁷⁹ Versen kan stappla och rimmen bli orena och ibland aningen komiska – som när Herren Gud konstateras styra allt i luft och sky, ”Ja/ äfwen wäl i Östra-Ny”. Själv ursäktar hon sig i en dikt för sin svaga penna; det var nämligen inte den utan ”Slefwen” i köket som var hennes dagliga övning. Det låg nog någon sanning i detta, även om argumentet ingick i den skrivande kvinnans stående rekvisita. Vad hade hänt om hon fått studera? I svensk litteraturhistoria hade hon då, får man förmoda, inlagit en större plats, inte enbart som den, för att citera Magnus von Platen, ”okända polemiska damen” i Johan Runius närhet. Med fyndet av hennes ”*Contra-vers*” i Linköpings stiftsbibliotek låter hon oss nu ändå höra en kvinnas personliga röst i sin tids debatt om äktenskapet, en debatt som hon återkommer till i sina bröllopsdikter och som hon, av en bevarad handskriftsamling att döma, deltog i på Tolefors i Östergötland.

NOTER

- 1 I den postuma samlingen dikter av Johan Runius, *Dudaim* (1714), ingår som första dikt gravskriften av Greta Giädda, varpå följer dikter av Olof Broms, Jacob Frese, Carl Johan Lohman, Olof Lindstén och en okänd ”den döda Poetens Frände”. Flera av dessa dikter finns även i separattryck, i Lohmans tryck även hans minnesord på latin. Ordningen mellan dikterna varierar mellan olika exemplar av samlingen, men Greta Giäddas gravskrift står alltid först. Det tycks ha varit *comme il faut* att placera den kvinnliga skalden först bland minnestecknare och gratulanter. Så gjorde man i stort sett alltid med Sophia Elisabeth Brenner (1659–1730), verksam även hon vid denna tid. Olof Lindstén och Olof Broms hyllade Runius i bunden form även då andra delen av *Dudaim* gick i tryck 1715. Greta Giäddas gravskrift finns som separattryck (UUB, Palmsk. 389; KB, Verser över enskilda (VÖE)). Hennes uppgift på separattrycket att begravningen ägde rum 4/6 korrigerades av Olof Lindstén till 3/6 i samband med att *Dudaim* samlades i en ny utgåva 1733.
- 2 Ett antal dikter av hennes hand finns bevarade som separattryck, andra har bevarats i handskrift, samtliga förtecknade i ett appendix till denna artikel. Fem dikter i tryck presenteras av Ann Öhrberg, *Vittra fruntimmer. Författarroll och retorik hos frihetstidens kvinnliga författare*, Stockholm 2001, s. 285. Gravskriften över Runius nämns inte, ej heller de bröllopsdikter 1722 och 1725 med signaturen G.G. som jag vill tillskriva Greta Giädda. För argument om attributionen, se not 47. – Forskningen om svensk tillfällesdiktning är rik. En aktuell sammanfattning görs av Stina Hansson, *Svensk bröllopsdiktning under 1600- och 1700-talen. Renässansrepertoarens framväxt, blomstring och tillbakagång*, Göteborg 2011, s. 28–30 [=Hansson 2011a]. Tillfogas kan Daniel Möller, *Fänad i helgade grifter. Svensk djurgavpoesi 1670–1760*, Lund 2011.
- 3 Öhrberg 2001, s. 41–47, citat s. 47. Se äv. s. 243–274 med en viktig presentation av kvinnors engagemang i frågor om utbildning.

- 4 Johan Hinric Lidén, ”Alfabetisk förteckning på svenska lärda fruntimmer”, UUB, U.144; avskrift i Skara stiftsbibliotek, Knösiska samlingen nr 40. Lidén förtecknar här 26 namn, bl.a. Greta Giädda. I [Johan Runius], *Samlade skrifter* (Svenska författare utgivna av Svenska Vitterhetssamfundet XVII), 4, utg. av Erik Noreen, Fredrik Sandwall och Carl Larsson, Stockholm 1955, s. 304, skriver Fredrik Sandwall om Greta Giädda som en ”östgötsk litterär lokalstorhet”.
- 5 Johan Alfred Westerlund & Johan Axel Setterdahl, *Linköpings stifts herdaminne*, 4, Linköping 1932, s. 166.
- 6 C.W. Skarstedt, *Göteborgs stifts herdaminne*, ny upplaga, Göteborg 1948, s. 387 f.
- 7 Westerlund & Setterdahl, *Linköpings stifts herdaminne*, 2, Linköping 1917, s. 147.
- 8 Om Lysing, se Westerlund & Setterdahl, *Linköpings stifts herdaminne*, 3, Linköping 1919, s. 283–285, och Gunnar Hellström, *Stockholms stads herdaminne*, Stockholm 1951, s. 188. Ordvalet ”Lysings far” är något förbryllande – sonen till Andreas och Emerentia dog 1703. Kvar fanns fyra döttrar. ”Han efterlämnade ett rikt bo, och änkan gjorde en ståtlig begravning”, skriver Magnus von Platen och lämnar uppgiften om betalning för fyra gravskrifter enligt räkenskaperna efter begravningen. Fyra tryck finns i UUB och på KB, troligen de som här noterades. Ingen säker dikt av Greta Giädda nämns, med andra ord. (Magnus von Platen, *Yrkesskalder – fanns dom? Om tillfällespoeternas försörjningsfråga*, [u.o.] 1985, s. 52.)
- 9 Sökningar i Överståthållarämbetets mantalslängder för år 1711, ett år då stadens olika delar mantalsskrevs, har givit klen result. I Norrmalms Östra Första del, kvarteret St Jacob, finner vi Andreas Lysing med hustru och uppgiften om hushållets övriga medlemmar: ”inga barn”, men tre pigor; dock ingen Greta Giädda.
- 10 Magnus von Platen, *Johan Runius. En biografi*, Stockholm 1954, s. 186 f. ”Namne-frögd på ANDREÆ Dag” är tryckt i Runius 1715 och i [Johan Runius], *Samlade skrifter*, utg. av Erik Noreen, 2, (Svenska författare utgivna av Svenska Vitterhetssamfundet XVII), Stockholm 1934, s. 154–157. Jag citerar här och fortsättningsvis ur Vitterhetssamfundets utgåva.
- 11 I Christoffer Henrik Braad, ”Ostro-Gothia Literata”, 3, UUB, W.609, är det sista namnet av de förtecknade östgötarna Andreas Olai Lysing. Det är inte en helt positiv bild som ges. Hustrun var känd för sin snålhet, han led av ”mjältsjuka”, och han fick dessutom en del ovänner, exempelvis komminister Tollstadius som efterträdde honom i församlingen. Men, skriver Braad, det är också troligt att man riktat mot honom ”swårare beskyllningar än han förtjänat”.
- 12 Carl Johan Lohman, gravskrift över Andreas Lysing 1713, fol. KB (VÖE).
- 13 Ulf Lindberg, ”Tiggarskrift och talekonst. Studier i Carl Johan Lohmans bröllops- och begravningsdiktning” (opublicerad uppsats, framlagd vid Carl Fehrmans licentiatseminarium i Lund 3/12 1968). Ulf Lindberg förtecknar här 88 tillfallestryck för perioden 1713–1758. En uppföljande del av arbetet framlades vid professor Fehrmans seminarium 24/5 1971. C.J. Lohmans dikt 1719 över handelsmannen Nils Fahlberg, ”Wår usla Werlds Fåfånglighet”, har analyserats av Tomas Tranströmer i en uppsats, framlagd för proseminariet i litteraturhistoria vid Stockholms högskola vårterminen 1954. ”När han är som bäst är han den suveränaste poetiska artisten mellan Stiernhielm och Kellgren”, menar Tomas

- Tranströmer i sitt bidrag, "Från 1719", i *Författarnas litteraturhistoria*, red. Lars Ardelius & Gunnar Rydström, Stockholm 1977, s. 75–91, citat s. 88.
- 14 Se not 12.
- 15 Magnus Arnlund, gravskrift över Andreas Lysing, fol. KB (VÖE).
- 16 Dikten finns i separattyck, liksom i Runius 1715, s. 17–22, och i [Johan Runius], *Samlade skrifter* (Svenska författare utgivna av Svenska vitterhetssamfundet XVII), 1, utg. av Erik Noreen, Stockholm 1934, s. 203. Det var ett bröllop i bekantskapskretsen som hölls "näst för Juhl, Åhr 1708", ett troligen feltryckt årtal enligt von Platen 1954, s. 141 f., som övertygande argumenterar för att bröllopet stod redan 1706. Dikten torde enligt honom dock ha tryckts först 1712, när Runius var åter efter vistelsen i Reval.
- 17 von Platen 1954, s. 191.
- 18 Runius 1934, s. 244 f., v. 37 f.
- 19 von Platen 1954, s. 191.
- 20 Stifts- och landsbiblioteket i Linköping (W.80:1 fol. "Samling af versar").
- 21 von Platen 1954, s. 185, med citat ur Urban Hiärnes dagbok 13.12.1712. Kontakterna mellan makarna Brenner och Runius kan dokumenteras ytterligare: Elias Brenner har tecknat och stuckit det porträtt av skalden som pryder *Dudaim*, 1733, med en underställd vers på latin av Gustav Lithou, latinskald och en släkting till Elias Brenner; Runius författade en liten dikt på tyska, "Über ein gewisses *Portrait*", som man menat kan avse Sophia Elisabeth, vars porträtt utfördes flera gånger, bl.a. 1709, och han uppvaktade med en gratulationsdikt då hennes *Poetiske Dikter* slutligen kom av trycket 1713. I den postumt utgivna *Poetiske Dikter* (1732) finns skaldens porträtt som ett kopparstick med en sedvanlig underställd latindikt, författad av "I.R.", säkerligen Johan Runius.
- 22 Runius 1715, s. 64; Runius 1934, s. 288.
- 23 Se Ewert Wrangel, *Det carolinska Tidehvarvets komiska Diktning*, Lund 1888, s. 169–171; idem, "'Versekrig' under frihetstiden", i *Samlaren*, 1894, s. 32–59; von Platen 1954, s. 192–197. Äv. Runius 1955, s. 281–303. – De dikter av Runius som har anknytning till denna äktenskapsdiskussion finns även i den handskrift som ibland benämns "Wrangels antologi", KB (Vs. 34). Den samlades av Charlotta Margareta Stenbock (1691–1767; gift med Göran Gustaf Wrangel, 1692–1741). (Några blad – mellan 218 och 231 – är förlorade, men resterna av ett register ger upplysning om ytterligare ett par av de titlar som funnits i samlingen.) Här finns också på blad 265–268 den "Räckning emellan Joh. Runius som Nyligen uti en Bröllopskrifft skiembte wis sagdt at hela *Stockholms* stad honom känner för en Gammal Stuter, och emellan N.N. som honom för sådant skiämt med alfwar öknämna kunnandes icke lijda at auctoren till Bröllopskrifften will hafwa kalfwar betagit att dömma om äktenskap med mera". Intressant i detta sammanhang är att även Carl Johan Lohman kom att involveras i en litterär strid, nämligen med Olof Dalin med anledning av dennes prästsatir. Se Karl Johan Warburg, *Olof Dalin. Hans lif och gerning*, Stockholm 1884, s. 230 f. I Linköping W.80:1 finns i handskrift en dikt som börjar "Han wille på stunden bli gudarna lik". Påskriften upplyser om "Argi" satiriska skrift över prästernas snålhet och Lohmans "replique" på samma "satyre", "1736 in Aprillo".
- 24 En tillfällesdikt är skriven till ett bestämt, definierat tillfälle; se exempelvis Boris Dunsch,

- ”Topisch (oder) ephemere? Zur Ambivalenz der Gelegenheit in der Gelegenheitsdichtung”, i *Europa zwischen Antike und Moderne. Beiträge zur Philosophie, Literaturwissenschaft und Philologie*, red. Claus Uhlig & Wolfram R. Keller, Heidelberg 2014, s. 243–282. Det traditionella *pro & contra*-resonemanget med argument för och emot äktenskapet, som i detta fall ägnas två separata dikter, kan naturligtvis förekomma i en och samma dikt, se t.ex. Hansson 2011a, s. 118 f.
- 25 Jfr de dikter Sophia Elisabet Brenner och Magnus Gabriel Block utväxlade på Medevi brunn sommaren 1706, i Sophia Elisabet Brenner, *Samlade dikter*. Första delen, *Poetiske Dikter 1713*, 1. Text, utg. av Valborg Lindgårde (Svenska Vitterhetssamfundet XXVII), Stockholm 2009, s. 225 f., och idem, *Samlade dikter [...]* 2. Kommentar, Stockholm 2013, s. 226 f.
- 26 Brenner 2009, s. 171–174, v. 68.
- 27 Om detta finns en hel del skrivet. Jag hänvisar här gärna till pågående forskning vid Aarhus Universitet inom forskningsenheten ”Reformatorisk teologi och konfessionskultur” med bl.a. Nina Koefoeds projekt ”Den lutherske husstand”.
- 28 Sophia Elisabet Brenner, ”Fagne-Dickt” till brudparet Samuel Löfgren och Juliana Cecilia Christophers, 1708, i Brenner 2009, s. 84.
- 29 Israel Holmström, *Samlade dikter*, 1, utg. av Bernt Olsson, Barbro Nilsson och Paula Henriksson (Svenska Vitterhetssamfundet; Svenska författare Ny serie), Stockholm 1999, s. 206.
- 30 I ”Rimdantz i Fastlagen” raljerar skalden med den som ”Uppå gamman och samman” får ihop ”den obrukligste siukligste Swenska” – jfr Greta Giädda: ”Hwad will jag säja mer till slut uppå alt samman, | Then ogiffit, som mår wäl, tycks sig ha bästa gamman”. Rimmet var inte ovanligt; Jesper Swedberg gjorde bruk av det i sin bearbetning av psalmen ”Nu tackar Gudh alt folck” (1695 års psalmbok, nr 305).
- 31 Runius 1934, s. 224–235. Olof Lindstén skulle för övrigt i sin tur hylla den döde skalden med en gravskrift, skriva gratulationsvers i den andra delen av *Dudaim*, 1715, samt ombesörja utgivningen av den tredje delen av samlingen 1733.
- 32 ”*Additament til en precieuse*” finns i dikten till Carl Magnus Drake och Gunnila Montgommeri [stavningen är Runius] som år 1711 ”Inlätto sig i then gamla stadgan som i Paradiset begyntes” (Runius 1715, s. 34–36; Runius 1934, s. 208–213). Det är just den ”stadgan” som Greta Giädda opponerar mot, och därför får kritik för. Se äv. Sandwalls resonemang i kommentaren, Runius 1955, s. 72 och 82 f.
- 33 von Platen 1954, s. 191, not 1.
- 34 Skrifter till följande brudpar har här varit aktuella: Erich Ekeroth och Anna Magdalena Henning (tryckt 1712) (s. 203); Carl Magnus Drake och Gunnila Montgommeri [1711] (s. 208); Olof Lindstén och Agneta Ulrica Wiger 26/5 1712 (s. 224); Olof Apelrot och Anna Maria Uhlen 18/11 1712 (s. 244); Elias Bonge och Margareta Elisabeth Köhn 26/3 1713 (s. 288). Siffrorna inom parentes hänvisar till Runius 1934.
- 35 Martin Lamm, ”Samuel Triewalds lif och diktning”, i *Samlaren*, 1907, s. 112–173.
- 36 LUB (De la Gardie-samlingen, Varia 43). Samtida handskrift på separat, dubbelvikt blad med brevvikning. ”Denna version gör ett ålderdomligare intryck än den tryckta och är

- helt säkert den ursprungliga”, skriver von Platen om Linköpingshandskriften, som han sett i en, med en missvisande benämning, ”visbok” (von Platen 1954, s. 193). Jfr Wrangel 1888, s. 169 ff. Det är märkligt att varken Wrangel eller von Platen såg Greta Giäddas skrift i samma kapsel, trots att de ju var medvetna om att den existerat.
- 37 UUB (W.138, blad 23), (N.1125, blad 219). ”Gamla Jungfrurs beröm” ingår även i Samuel Triewald, *Läre-Spån uti svenska skalde-konsten*, Stockholm 1756, s. 82–86. Samlingen finns i handskrift, KB (Vf. 216); en påskrift på titelbladet har årtalet 1729 och en signatur som kan tydas JWP, möjligen en ägarsignatur. Dikten är tryckt, efter W.138, äv. i Runius 1955, s. 358–360.
- 38 Per S. Ridderstad, ”Vad är tillfällesdiktning. En kort översikt”, i *Personhistorisk tidskrift*, 1980, s. 25–41; formuleringen om Triewald s. 33.
- 39 Triewald 1756, s. 37–49. Här citerat efter handskriften på KB (Vf. 216).
- 40 Wrangel 1888, s. 215–223, citat s. 215, not 1. Se äv. Olof Dalin, *Åminnelse-tal öfver [...] Herr Samuel von Triewald efter Kongl. Vetenskaps Academiens Befallning [...]* d. 10 Dec. 1743, Stockholm 1743, om Johanna Eleonora De la Gardie ”af hvilken böcker, samtal och rena smak i vetenskaper han alltid tilstådt sig haft mer nytta, än af någon in- eller utrikes Universitet” (s. 12).
- 41 Det Runius i sin skrift till Erich Ekeroth och hans brud återgav och här i denna senare bröllopskrift refererar till är 1 Kor. 7:9: ”Men kunna the icke hålla sigh/ så gifte sigh: ty thet är bättre gifta sigh än brinna”. Greta Giädda förefaller ha tagit fasta på det som föregår denna mening: ”Them ogiftom/ och enkiom säger jagh: Godt är them om the blifwa såsom ock jagh [dvs. ogift].” (v. 8)
- 42 Se 1 Kor. 11:7 om hustrun som ”mansens ähra”.
- 43 Se t.ex. Kenneth Johansson, ”Mannen och kvinnan, lusten och äktenskapet. Några tidstypiska tankegångar kring gåtfulla ting”, i *Kvinnor i stormaktstidens Sverige*, red. Eva Österberg, Stockholm 1997, s. 27–70. Förf. menar att 1600-talet medför en förskjutning av den otillbörligt visade lusten mellan man och kvinna från synd, dvs. en fråga om frälsning, till moral, dvs. en samhällsfråga. ”Relationer människor emellan hade blivit viktigare att lagstifta om än relationer mellan människan och Gud.” (citat s. 70). I citerat versbrev är det väl att märka just moralen, ”ärbarhetens lag”, som reglerar möjligheten att släcka en sjudande ”brånad”. Se äv. Agneta Helmius, ”Om kön och äktenskap i 1700-talets Sverige”, i *Ægteskab i Norden fra Saxo til i dag* (Nord 1999:14), red. Kari Melby m.fl., Köpenhamn 1999, s. 135–147, och Eva Österberg, ”Makt, stat och kön – begreppens tyranni, ambivalenta tolkningar och kvinnorna på 1600-talet”, i *Kjön, makt, samfunn i Norden i et historisk perspektiv*, 1. Konferenserapport fra det 5. nordiske kvinnehistorikermøtet, Klækken 08–11.8.96, red. B. Gullikstad & K. Heitmann, [u.o.] [u.å.], s. 22–63.
- 44 ”Överblivna brevs karta” var enligt *SAOB* ”en (till allmänhetens tjänst uthängd) förteckning på överblivna (dvs. icke avhämtade) postförsändelser vid en postanstalt”. Redan på 1700-talet började man skämtsamt förknippa listan med en ogift kvinna. Se *SAOB*, spalt K623.
- 45 Lamm 1907, s. 160.
- 46 ”Till Erik von Roland”, handskrift i Linköpings stiftsbibliotek (W.80:1 fol., blad 70).

- 47 Tryckort och adressaternas hemhörighet i Östergötland liksom, i två av de tre tryckta G.G.-dikterna, bruket av ämnessammanfattande titelstrof styrker, menar jag, attributivonen. Därtill kommer, med titelstrof och författarsignaturen G.G., den gravskrift över den unge von Roland som finns bland övriga dikter av hennes hand i kapseln i Linköping och som utan tvekan skall attribueras henne.
- 48 Om ätten von Stegling, se Gustaf Elgenstierna, *Den introducerade svenska adelns ättartavlor*, 7, Stockholm 1932 (faksimilupplaga 1998).
- 49 Triewald 1756, s. 130–136.
- 50 Runius 1715, s. 70, och Runius 1934, s. 295–301. I ordförklaringen i *Biblia* 1703 finner vi ”Ächtenskaps diefwul” efter namnet Asmodeus; i själva bibeltexten står enbart ”en ond ande Asmodeus benämnd” (Tobit 3:8), ett exempel på att inte enbart språkbruk, hämtat ur Den heliga skrift i snäv bemärkelse, ger avtryck i tidens litteratur utan även ord och fraser ur Bibelns övriga text såsom rubriker, glossor, ordförklaringar.
- 51 I gravdikten över gossen Peter Gustaf Uhr 1732 ligger den namnalluderande ordleken nära till hands. ”Ett uhrwärk må man billigt kalla | Then stora werldsens runda krets”, och Gud blir urmakaren som ”ställer af” eller ”lagar” allt efter sitt behag. Greta Giädda hade tillgripit detta slags namnallusion även i sin uppvaktning vid bröllopet 1725 mellan Petter Brinck och Christina Wass. ”Brincken brinner Waßen lyser | Af den kärlek hiertat hysar.” Namnallusionen i titelsidans strof är sedan tematiskt genomförd i dikten som helhet. Detta var ”ett av de *loci* som retoriken brukade anbefalla för *inventio*, oavsett i vilken genre talaren skulle tala eller diktaren dikta”. Se Hansson 2011a, s. 135, 228, 302, 348, citat s. 228. Namnalluderande skrifter blev, enligt denna undersökning, mindre vanliga på 1720-talet (s. 348).
- 52 Sigurd Wallin, ”Kuriosakabinettet i Linköpings stifts- och landsbibliotek”, i *Linköpings biblioteks handlingar*, ny serie, 5, Linköping 1958, s. 12. Ett tack till Mathias von Wachenfeldt i Linköping för hjälp även med denna uppgift.
- 53 Allan Ranius, ”Petrus Filenius och Eric von Roland”, i *Nya strövtåg i Linköpings stiftsbibliotek*, Linköping 1997, s. 55–64, här: s. 64.
- 54 Per S. Ridderstad, ”Tryckt för tillfället”, i *Den svenska boken 500 år*, red. Harry Järv, Stockholm 1983, s. 235–258, citat s. 240.
- 55 I Utrecht ägde i april 1713 fredsförhandlingar rum efter det spanska tronföljdskriget (1701–1713). Då de var avgörande för maktfördelningen i Europa, var närvaro där av intresse även för Sverige. Magnus Stenbock (1665–1717), som segrat över danskarna vid Helsingborg 1710 och Gadebusch 1712, blev efter kapitulation i maj 1713 krigsfånge i Köpenhamn där han också avled. En ryttarstaty på Stortorget i Helsingborg minner om hans seger mot danskarna. Se Björn Asker, ”Stenbock, Magnus”, i *Svenskt biografiskt lexikon*, 32, red. Åsa Karlsson, Stockholm 2003–2006, s. 278–285.
- 56 Gunnar Wetterberg, *Från tolv till ett. Arvid Horn (1664–1742)*, Stockholm 2006, s. 195–198.
- 57 Andreas Rhyzelius, *Biskop A.O. Rhyzelii anteckningar om sitt lefverne*, utg. af Josef Helander, Uppsala 1901, s. 179.
- 58 Rhyzelius 1901, s. 180 (*ejusdem*, ’dennes’, dvs. denna månad).

- 59 Ranius 1997, s. 63.
- 60 Sven Tunberg, "Ur Erik von Rolands litterära kvarlätenskap", i *Karolinska förbundets årsbok*, 1917, s. 213–234 (med tre handlingar ur samlingen som belyser samtida händelser, t.ex. Karl XII:s begravning), och tidigare nämnda artikel av Ranius.
- 61 *Georg Stjernhjelm's Vitterhets-Arbeten*, utg. af L. Hammarsköld, Stockholm 1818.
- 62 Bernt Olsson, *Bröllops besvärs Ihugkommelse*. I, utg. med inl., komm. och ordkonkordans, och *Bröllops besvärs Ihugkommelse*. II. *En monografi* (Skrifter utgivna av vetenskaps-societeten i Lund 62 och 63), Lund 1970.
- 63 Olof von Dalin, *Witterhets-Arbeten*, 3, Stockholm 1767, s. 3–7. "Hwarför är alt förwänt uti Chaos och underlig willa", blad 52 i W.80:1, utgör andra delen av Dalins "Nya Tiden i Sverige".
- 64 Nils Keder presenterar sig på separattryckets titelblad som "Herr Brudgummens Trognaste Wän och Tiänare". (Handskriftens titelfält är reducerat till "En sedig hustru [...] af målat af Nicklas Keder".) Enligt mantalslängd 1711, Stockholm, Stadens södra kvarter, bodde Nils Keder "fritt, ogift och utan tiänstefolk" hos apotekare Molitors änka, Margareta Op de Kamp. Keder dog 1735. Några små hyllningar på vers, skrivna av Keder till en Margareta, ligger bland hans handskrifter i KB, Fe.13.
- 65 Keders dikt till apotekarparet trycktes först inför bröllopet i fol., senare som eftertryck i 4:o. Den kom att tryckas om 1728 (utan författarnamn eller titelfält, och utan Keders avslutande madrigal på italienska), 1739 och 1768, dessa båda sistnämnda tillsammans med dikten till brudparet Vittinghoff–Lagerstierna. I trycket 1768, med samlingstiteln *Gammal Tänkwärdig Målning Af En Mans och En Quinnos Ägtenskaps-Plikt och Ömse Skyldigheter*, är Keders dikt förkortad i början och slutet till 216 versrader. Äv. i [Bengt Bergius], *Allahanda*, 3, Stockholm 1758, s. 103–111, "författad af den namnkunniga Ass. N. Keder 1690". Se Stina Hansson, "Bröllopsdiktaren Brenner. Genreförnyare och gravgrävare", i *Wär lärda Skalde-Fru. Sophia Elisabet Brenner och hennes tid*, red. Valborg Lindgärde m.fl., Lund 2011 [=Hansson 2011b], s. 140–161, här: s. 143–148, och i Hansson 2011a, s. 284–288.
- 66 Maria Mattheis hade som änka efter boktryckaren Julius Georg Matthiæ, död 1716, drivit tryckeriet. Hon gifte om sig med tryckeriets faktor Johan Lorentz Horn som år 1719 blev tryckeriets ägare och i vars officin Keders dikt trycktes tio år senare. Anna Perälä, "Att beskåda dikter. Sophia Elisabet Brenner i tyck", i *Wär lärda Skalde-Fru. Sophia Elisabet Brenner och hennes tid*, red. Valborg Lindgärde m.fl., Lund 2011, s. 92–115, här: s. 99. Maria Mattheis dog 1721 och i KB:s samlingar finns gravdikter av Granatenflycht, Lohman, Joh. Tolpo och "Samtel. som i Thes Boktryckerie samma Konst idka". Lohman lät trycka flertalet av sina dikter i detta tryckeri under perioden nov. 1719–1727 (49 av 58). Han riktade ytterligare två dikter till familjen, när Horn 1722 gifte om sig med Helena Indebetou och när deras dotter Maria Helena dött 1726. Dikterna 1719 och 1722 är avfattade på tyska. Som del av svensk tryckerihistoria kan nämnas att Helena Indebetou efter Horns död 1741 gifte om sig med Lars Salvius (G.E. Klemming & J.G. Nordin, *Svensk boktryckeri-historia*, Stockholm 1883, s. 227). Handskriften i Linköping har ett påskrivet impressum på titelbladet som anger Johann Georg Eberdt som tryckare, dvs. det samma som 4:o-trycket 1690.

- 67 Israel Holmström, *Samlade dikter*, 2, utg. av Bernt Olsson, Barbro Nilsson & Mats Malm (Svenska Vitterhetssamfundet; Svenska författare Ny serie), Stockholm 2001, s. 174. ”Attributionen till Holmström har mångfaldigt stöd”, heter det. Tillfogas kan, vilket styrker detta, att i LUB (De la Gardie-samlingen, Varia 43) finns denna bröllopsdikt nedtecknad sist på samma vikta ark som några andra dikter av Holmström, även de utan författarnamn, dels rubriken till den dikt som börjar ”Lustig frisk opp” (Holmström 1999, s. 204 med kommentar) och ”En Skriffit föruthan bläck [...]” (Holmström 1999, s. 355), dels en gravskrift över en skytt som kallas unga Lasse (Holmström 2001, s. 129). – Hos Per Hanselli, *Samlade vitterhetsarbeten av svenska författare*, 10, Upsala 1869, finner vi den anonyma bröllopsdikten 1690 bland Keders dikter. Dikten finns inte bland poemen i Keders handskriftsamling (Fe 13) på KB, men det gör å andra sidan inte heller dikten till apotekare Molitor och hans brud.
- 68 Dikten i Triewald 1756, s. 89–91. Se Lamm 1907, s. 112–173. I en annan kapsel i von Rolands samling, B 97:1, finns ett par dikter med signaturen S.T., nämligen två dikter som hör samman, ”Till Kongl. Secreteraren C***” och ”Adelens första härkomst” (Triewald 1956, s. 128 resp. 130). I förstnämnda dikt, riktad till vännen C*** som sägs ha fått dikten om adelns härkomst, ger Triewald i dennes fingerade svar en välformulerad, skämtsam och samtidigt bitisk kritik av den egna dikten; se Sahlstedt, *Critiska Samlingar*, II, Stockholm 1757, s. 181–230, här: s. 222: ”I mitt handskrifna står namnet Celsing”. Enligt Lamm 1907, s. 124, daterad 1726.
- 69 Triewald 1756, s. 91 resp. 86.
- 70 Boileaus elva satirer översattes till svenska av Joachim Düben och trycktes 1722. Skriften verkar ha blivit spridd, av förekomsten i bokauktionskataloger att döma. De ”Nouvelles Remarques” som fanns i Triewalds bibliotek var möjligen författade av Parrault, som i mars 1694 svarat Boileau med en *Apologie des femmes*. I Rolandiasamlingen W.80:1 finns ett förtjusande versbrev från Joachim Düben till fästmön Greta (Margareta) Spiegel, skrivet 1717. De gifte sig 1719 efter en lång, av kriget påtvingad förlovningstid.
- 71 Lamm 1907, s. 130. Triewalds bibliotek, förtecknat inför bokauktion efter hans död: *Viri illustris D. Samuelis à Triewald [...] Bibliotheca [...]*, Holmiæ 1746. Anna Maria van Schurman och Olympia Fulvia Morata är representerade, likaså Lehms, *Teutschlands Galante Poetinnen, nebst einen Anhang ausländischer Dames*, Francof. M. 1715.
- 72 Bernt Olsson, ”Aurora Königsmarck och 1600-talets feminism”, i *Karolinska förbundets årsbok*, 1978, s. 7–23.
- 73 Formuleringen är hämtad ur den gratulationsdikt Johan Göstaf Hallman riktade till Sophia Elisabet Brenner med anledning av hennes passionsdikt 1727. Den finns i Brenners postumt utgivna samling *Poetiske Dikter*, 1732, s. 157. Hallman fick ge titeln till den bok som blev resultatet av ett symposium i Lund 2009, 350 år efter skaldens födelse: *Wår lärda Skalde-Fru*. Fru Brenner hyllades flitigt i sin samtid. Hon värderades högt som nämns av Samuel Triewald, liksom av Olof Lindstén i ”Then Swenska Poësiens Teater”, minnesdikten över Johan Runius, i Runius 1715 – ”Här vti Swea fins/ hålst en/ som mången fiärran känner | Af lärdoms Skald i många språk: Sophia Lisa Brenner | Som bundit hop en Rosenkrantz med Lager ewigt grön.” – och av Olof Broms i samma samling. Johan Runius

gratulation med anledning av *Poetiske Dikter* 1713 är tidigare omtalad. Här har jag enbart nämnt dem som förekommer i denna artikel, i den kulturella miljö som Greta Giädda torde ha kommit i kontakt med.

- 74 Citerat efter separattryycket, 4:o, 1717. Dikten ingår i *Poetiske Dikter*, 1732, s. 58–62. Om makarna Brenner, se äv. inledningen till Brenner 2009. I W.80:1 finns även en annan Brennerdikt, ”Öfwer den nöjde Herdens *Meliboei* [...] *MAGNUSBERG*”, tryckt i ”*Utopiæ*” 1718 under pseudonymen ”*Scalde-Qwinnan Sophrosyne*”. Ingår i Brenner 1732, s. 116.
- 75 KB, tryck u.o. och u.å. Denna dikt kom sedan att spridas som skillingtryck; KB äger ytterligare sju olika tryck, alla dessa senare utan författarsignatur, flertalet tr. i Gävle, i de fall då tryckår är angivet år 1785, 1794, 1799, 1800 och 1826. Vid ”dubbelt åtta”, heter det i dikten, börjar den unga kvinnan tänka på giftermål, och hon läser gärna om Axel Thoreson som inte kunde glömma sin ”skön Wallborg”. Detta var en historisk visa, tr. bl.a. 1722. En iakttagelse: i Celsius dikt heter det om ”vår dåcka” som inte förstår sig på ett hushåll mer ”Än hund på Månans gång, än katten på Latin | Än åsnan på en dans, och bonden på Renskt wijn”, och samma år skriver Giädda med en tydligare allusion på Stiernhielms kända dikt om hunden som skäller på månen: ”Sj! Månen achtar ey fast hunden något skiäller/ Han går sin rätta gång [...]”.
- 76 Brenner 2009, I:1, s. 70–75.
- 77 ”Frihetz Tankar” till Carl Gustaf Oxenstierna och Hedvig Ebba De la Gardie, i Brenner 2009, s. 47–51.
- 78 Ruth Nilsson, *Kvinnosyn i Sverige. Från drottning Kristina till Anna Maria Lenngren*, Lund 1973, s. 177. Här sätts Brenner (s. 140–177) in i sitt idémässiga sammanhang och i tidens aktuella debatt om kvinnan.
- 79 Se not 39.

APPENDIX I

FÖRTECKNING ÖVER GRETA GIÄDDAS SKRIFTER

Separattryyck

”Alla ha ey lijka fått/ Utaf Lyckans stora Häfwor”. Gravskrift över Johan Runius 1713 (UUB Palmsk. 389)

Dikten har den hos Greta Giädda ofta förekommande korta versifierade ämnesangivelsen på titelbladet.

Impressum: saknas.

Undertecknat: Bättre seent än aldrig. *Greta Giedda*.

Gustaf Röding och Maria Ryy, 4:o 1722 (UUB)

Impressum: saknas.

Undertecknat: G.G.

Magnus Nystrand och Maria Kiellman, fol. 1724 (KB, UUB, LUB). Magnus Nystrand var kyrkoherde i Östra Ny och Rönö och gifte sig i Östra Ny prästgård med företrädarens änka.

Impressum: saknas [vinjett densamma som nästföljande dikt].

Undertecknad: *Greta Gedda*.

Petter Brinck och Catharina Wass, 4:o 1725 (KB, LUB) Petter Brinck var slottsfogde i Linköping.

Impressum: saknas [vinjett enl. föregående].

Undertecknad: G.G.

Erick Wikström och Anna Christina Kiönsberg, 4:o 1728 (KB, LUB), vigsel i "Wästerlösa Prästegård" 1728

Impressum: saknas.

Undertecknat: *Greta Giädda*.

Peter Gustaf Uhr, begravning, 4:o 1732 (KB)

Impressum: saknas.

Undertecknat: G. Giädda.

Emerentia Rydelia, g. Lysing, begravning, fol. 1735 (KB).

Impressum: Tryckt i NORRKJÖPING.

Undertecknad: G.G.

Christina Beata von Müllern, begravning, 4:o 1742 (KB, UUB, LUB).

Impressum: LJNKÖPING, Tryckt hos GABRJEL BJÖRKEGREN.

Undertecknat: GRETA GJÄDDA. E.h.b. Änckia.

Handskrifter (Linköpings stiftsbibliotek, W. 80:1)

Bl. 29: Bröllopskrift då "Hr *Petrus Kijlström* Samt Gudfruchtiga och dygdesamma Piga, *Anna Lars* dotter i Åås och Wästerlösa sochen fullbordade d. 8 Julii 1730 Sitt Ächta förbund".

Undertecknat: Wälment framstält af Greta Giädda.

Bl. 45: *Contra-vers*, emot Sahl. Hr. *Secreterarens Runii* Bröllops Skrift, som således begynnes, Gå Ogift är Förgift etc.

Undertecknad: Greta Giädda

Bl. 65: Ett versbrev med adressen: Den Hög-Ädle och Wälborne Herren Hr Kongl. Secreteraren Erich von Roland upvachtas med detta i Tohlfors. [Brevvikning och rester av rött sigill]

Eric von Roland apostoferas: Wälborne Herre Kunglig Secretaire Förnäme Gynnare!!! Undertecknat: Wälborne Herre, Hr Kongl. Secretaire; Eders ödmiuka tienarinna Greta Giädda.

Dagtecknat: Wästerlösa den 10 obris 1729.

I detta brev finns även ytterligare ett par skämtsamma verser, författade, tycks det, av maken Norrstadius.

Bl. 67: Till en Förnäm Gynnare, och hielpare
Philippi uträkning, framställd af en Bekymmersam Boqwinna.
Undertecknat: G. Giädda.
Dagtecknat: Wästerlösa d. 31 Martij 1731.

Bl. 68: Gratulations wärs till Kong. Secreteteraren wälborne Hr Erik von Roland och deß ädla fru.
Undertecknat: Greta Giädda.
Dagtecknat: Tolofors, d: 17 Augusti A° 1732.

Bl. 70: Högwälborne Hr Baron och Landshöfdinge. Nädige Herre.
Undertecknat: Eders Nädes aller ödmiukesta tienarinna Greta Giädda.

Bl. 64 ”Wi äre två nyttiga ting i ett huus”
Undertecknat: Gätewiß framstält af G. Giädda.

Bl. 93: ”Wår Ögna-Ro är från oß gången”. Gravskrift över Carl Gustaf von Roland, som ”Till sin Ädlaste Deel, flytte från detta usla Land Till de Saligas Boningar, d. 9 April 1730”.
Undertecknat: Skyldig Ähreminne och åminnelse [?] af G.G.

APPENDIX II

Ett fruentimbers tanckar
Om
Ächtenskapet och des nödwändighet
J anledning af en här i *Stockholm* d. 18. *Novemb.*
1712 tryckter
Brudeskrifft och de der öfwer wäxlade
Skriffter i ett bref till et annat fruntimber af
hennes wänner.

Ert bref min Syster mig et dubbelt nöije gifwer
Först at så *obligèant* [vänligt] och hurtigt i mig skrifwer
Det edert hiärta sig eij från min wänskap wändt
Samt at i mig derhos de *verser* hafwer sändt
5 Som uti *Stockholms* stad så mycket wäsänd giöra
Och till inbördes krig två skalder kunnat föra.

Den tryckte säkert är en mycket artig skrift
Auctorens stijl är god hans infall wisa driff
 Hwar wid *Apollo* täcks, han läses med stort nöije
 10 Dock det tycks mig eij om, det mitt ibland sitt löije,
 Han talar alfvarsamt utur Gudz H. ord
 Wid såcker sätter man eij galla på et bord
 Och synes det emot den diupa wyrndnad strida
 Man bör för Skriften haa, Jag kan eij heller lida
 15 At han sin contrapart ger et så gifftigt swar
 Han allt förmycken eld eij nogsamt *Phlegma* har.
 Man borde tåla det, at andra annat mena
 En hafwer alt förstånd af Gud eij fått alena.
 De hafwa bägge rätt, ty en förlofning ring
 20 Som för oß qwinfolck är et högst behagligt ting
 Är för en karl som wan otwungen [självmant, frivilligt] fri at lefwa
 Ett mer än fasligt ok för det hans sinne bäfwar.
 Oß synes ächta stånd et liufligt Paradis
 Men dem et hächtelse [en fångenskap] et slaviskt tuchte rijs
 25 Jag tror de hafwa rätt, hwad tarfwa de sig giffta
 Som kunna käraster som rena kläder skiffra
 Snart näfsia [snoka] här snart [Än – än] där och älska utan krus
 Med pudrad blond *peruque* och näsan full med snus
 Med söta hala ord, at hiertat slugt belägra
 30 Och öfwer qwinfolks dygd och könetz swaghet segra
 De höfwa hustrur eij som andras bruka få
 Det är wäl intet rätt, men händer wäl ändå
 Huru många hafwa barn som andra måste föda
 Då sparar man der wid rätt mycken sorg och möda
 35 Man skaffar [ordnar] intet om det huset fodra will
 En dryger ammas lön, kött, strömning spekesill
 Men ach! En flicka må för harm i stycken spricka
 När arfwe syndens udd i hiertat börjar picka
 Och straxt eij fins en man, den hon kan kännas wed
 40 Hwart skall hon wattn ta at släcka elden med
 När ärbarhetens lag så hårt oß det förbiuder
 Wij få eij tala om den brånad hos oß siuder
 När köttet starckare än andan wara will
 Latinska timans namn då straxt oß faller till
 45 Än mer få wij eij man, hwem kan oß då förswara
 Mot det som hända kan, i dödzfal motgång fara
 Som namn och heder wij måst få af våra männ
 Står det oß åter frit at kröna dem igen

Hwad wij förbryta oß få deras pannor bära
 50 Ty man vårt hufwud är och wij är Mansens ähra.
 En gammal Jungfru är et nesligt skälsordz namn
 Hos manfolck ålder är en heder, oß en skam.
 En gammal ungskarl kan på skemt sig stuter kalla
 Men iag ref ögonen utur den karlens skalla
 55 Som effter 40 åhr mig åldrig kalla tör
 Nu skrattar iag wäl sielf åt våra gamla mör
 Som med en sminkeduk sig unga willia göra
 Och fast i synen de sin döpesedel [dopattest] föra
 Jämlika sig med oß, när färgen som man sijr
 60 Hwar afton får sin graf, hwar morgon födder blir.
 Det är dock ingenting mot det som manfolck tala
 Den Mönn [mön] har längesen hafft sina waror fala
 Ett så förlegat godz man sällan löper till,
 Hwar Man tar prof der af, men ingen köpa will.
 65 Den goda Jungfrun är af gamla *testamente*
 Deß näsa war i mod när *Nimrod* bogan spante
 J *Brenners Cabinet* hon säkert sättias bör
 Der hon bland gamla mynt, rätt härligt pruncka tör
 J alla *Compagnir* [sällskap] få wij spe-glosor höra
 70 Som genom märg och ben och niuran hiärtat röra
 Jag såg min Jungfrus namn på öfwerblefne bref
 På Posthus Chartan stå, sad' sidst en. Om iag skref
 Ännu i 8 dar och hundra arck förnötter
 Blef iag af skrifwande och till at läsa, trötter
 75 Förn iag kund räkna opp hwad dant och hwad förackt
 Eij utan löije blir uppå vår räkning satt
 En gammal jungfru är et apespel och gyckel
 En ny [ung] men ogift möö et lås för utan nyckel
 /: Dock fattas dyrckar eij :/ en yxa utan skafft
 80 En boga utan sträng, et äple utan safft
 En swager humble rank wid jorden nedrigt kräller
 Och trampas under fot om man der wid eij ställer
 En raker humle stör, som styrcker wigt och gång
 Wid humlan liknas wij, manfolcken wid en stång.

Dat. d. 8. *Decemb.* 1712

ABSTRACT

Valborg Lindgårde, Independent scholar in Lund, Sweden, former lecturer at University of Southern Denmark in Odense, former headmaster of Stockholm School of Theology

A forgotten 18th-Century Poet: Greta Giädda on the Bales, Boons and Blessings of Marriage (En bortglömd 1700-talspoet. Greta Giädda om äktenskapets ve, väl och välsignelse)

In this paper we meet Greta Giädda (ca 1680–1753), a (minor) poet fairly unknown to posterity from the first part of the 18th century. However, she happened to enter the history of Swedish literature when she rose strong objections to the Swedish poet, Johan Runius, and his energetic defence in a wedding poem, 1712, of matrimony and the supposed happy life together as husband and wife. As a matter of fact, she started a versified quarrel with her “*Contra-vers*” — the term is hers. This quarrel is well known but not her identity as author of this “*Contra-vers*”, nor her text. Thanks to the discovery of her manuscripts in the Linköping Diocese Library, we can now get a better knowledge of this controversy about marriage, compulsion and freedom. Some of her poems handed down to us, foremost occasional poetry, were printed. An appendix registers all of her poems. Another appendix presents an early text by Samuel Triewald, who in this way contributed to the on-going discussion.

The paper also describes two cultural places that were very likely important to Greta Giädda, namely first a vicarage in Stockholm and later on, a manor in Östergötland. Not least this rural manor was obviously a place where the burning questions in the controversy between Greta Giädda and Johan Runius in the year 1712 were continuously discussed.

Keywords: occasional poetry, women’s writing, Greta Giädda, Johan Runius